

EXAMEN

Ofte

KORT ONDERSOECK

Ende ondervijfinghe van de Konfte der

CHIRVRGIE

Begrijpende den oorspronck, naem, beginselen, ende werckinghe der selve konfte, Meer goedt, ja noodtsakelijck voor de jonghe leerende Chirurgijns,

Den Drucker tot den Leser.

Bemide Leser, alsoo ick verstaen hebbe, dat 't nieuw Licht der Apothekers, soe wel getrocken wordt vande Chirurgijns, als van de Apothekers, hebbe dit Examen ofte kort ondersoek der Chirurgie hier bygevoeght, om u lieden te gelieven, my nu eerst ter hant gekomen, door een goeden vriend getrocken uyt verscheyden oude ende ervaren Schrijvers vande selve konste: bequaem om uwe jonghe leerende Chirurgijnen te onderwijfen, ende uwe moeyte in't onderwijfen te sparen, want sult dit hier al in't kort vinden, het welck andere, met veele woorden beschrijven, door-leest dit wel, ende al werkende, ende oeffenende de selve konste, sult goede Meesters worden. Vaert hier mede wel, ende bedanckt den Schrijver die dit tot welvaert des menschen heeft ghedaen.

E X A M E N

Ofte kort ondersoeck ende onderwijſinghe
van de konſte der

CHIRVRGIE,

Begrijpende den oorspronck, naem, beginselen, ende
werckinge der selve konſte, seer goet ende noot-sa-
kelijck voor de jonghe leerende Chirurgijs,
hebbe die in Vraghen en Antwoorden ghe-
stelt om dies te beter te verstaen.

Vraghe.

Wt is Chirurgie ende van
waer heeft zy dese name?

Antw. Chirurgie komt
van twee griekische woor-
den/te weten: Chir, dat is
te segghen een handt ende
ergon, dat is een werck-
kinghe/ soo dat Chirurgia is te segghen een handt-
werckinghe / van welck woorde komt Chirurgijs,
dat is handt-wercker.

Vrag. In wat materie/oft stoffe werckt hy?

Antw. In de edelste bande gheheele werelt/ dat is
in menschens lichaems.

Vrag. Wat is de Chirurgie?

Antw. Het is een konste/en habillhejdt om te ghe-
nesen / ghenemint in het Griekis Therapeutica, ber-
kregghen door wetenschap ende ghebruyck / de welcke
ghenerst de bulten / ende boben natuerlijcke gheswel-
len / de wonden ende sweeren / de moesselingen / ende
breken der beenderen / de dislocacien ende onteemin-
ghe van de selve beenen. Want in dese vier gheslachten
ende niet meer / is ghelegen de konste der Chir-
urgie.

A 2

Vrag

4 Examen der Chirurgie.

Vrag. En zijnder geen ander definitien meer van de Chirurgie :

Antw. Ja het / ende ick sal u noch dry andere aenwijzen. I. Chirurgia is een konste die de maniere ende hoedanigheyt van opereren ofte wercken leert/ principelijck met agglucineren, consolideren, insnijdinghe/ ende diergelijke andere dinghen die men met de hant doet / den mensch / alsoo beel het moghelijcks is / ghesont-makende. II. Chirurgie is een wech-neminghe van't gene dat bzeem ende teghen nature is / ende dat met afschepdingen ende composities die dooz seltre redenen ende middelen gheschieden/ daer en boven cureert sy de wonden ende sweren / die het menschelijck lichaem moghen toe-komen. III. Chirurgie is een konste die gebonden is/om de gebreken des menschelijcken lichaems / dooz de hulpe des handts te verdyjben/ende te cureren/ ofte oock alsoo/ is een konste die dooz des hants hulpe ende werckin-ghe/ de gebreken des menschelijcken lichaems verdyjft.

Vrag. Hoe beel deelen der medecyne zijnder :

Antw. Drije.

Vrag. Welcke sijn die :

Antw. De eerste noemen de Grieken Phisologia, de welke uytleyt de naturelijcke saken van den mensch / ende de saken die aengaen de onderhoudinghe der nature des selfs: De tweede wordt genoemt Pathologia, dat is te segghen / de welke handelt de gheslachten der siekten / ende de oorsaken der selbes: De derde wordt genoemt Simiologia, de welke dooz secker teekenen die kenbaer maect: De vierde wordt genoemt Prognoslica, de welke voozseght de upkomsten der siekten / ende het geene men mach hoopen en bzeesen: De vijfde ende leste wordt ghe-noemt Therapeutica, dat is te segghen/ de ghenese-nde / de welke leert de middelen om de siekten te be-
letten/

Examen der Chirurgie.

setten/ ende wat men moet doen om die te ghesesen.
In alle dese deelen moet men den Chirurgijn offe-
nen / ende de selbe booz doogen hebben inde ghesesin-
ghe van elke steekte.

Vrag. Hoe veel deelen zijnder van de Therapeutica?

Antw. Dyr: de Pharmacie die van de medicijnent handelt; Chirurgie/ van de operatien ofte werckin-
ghe der handen: Diete., vande goede regheringhe
des levens.

Vrag. De Pharmacie daer latende/ seght mi/ wat is
het eynde ende boornemen der Chirurgie?

Antw. De geneesbare ghebreken des menschelij-
ken lichaems/ door des handts hulpe te berdyben/
hoe wel dat sy niet altijt tot haer vermeten en komt.

Vrag. Wat maniere is 't dat men behoorde te
houden in de Chirurgie te leeren?

Antw. Is te komen van de algemeyne tot de by-
sondere / van de bekende tot de duystere / ende die
niet soo bekeent en zijn / het welck men in alle kan-
sten moet orderhouden; maer laet ons nu boozde
gaen / ende spreekken van 't ghene / 't welck tot vol-
breyghen der selbe is dienende / ende booz al van de
operatien.

Vrag. Welcke sijn de operatien / die den Chirur-
gijn behoorde te wercke te stellen / om tot sijn uyter-
ste meyninghe te gheraken?

Antw. Dese sijn dyr: Ten eersten deplen ofte
afschepden't gene dat aen ren is/ het welck ghedaent
woozt door incisien, dat is insnijdinghen ofte uytstij-
dinghen / met laten ende scarificeren: Ten tweeden/
het ghene datter van een is / t'samen voegghen / de
wonden conglutineren, ofte consolideren, 't ghene
datter ghelaxeret is / in sijn plaetse stellen/ ende het
ghene dat ghebzoken is ghesesen: Ten derden heb-
ghene overtolligh is/ wech nemen/ de onnatuerelijc-

Examen der Chirurgie.

De gheswellen woeren / uitroepen der gangen / carcinoma, knoopen / scrophulen, myrmecien ende andere dierghelijcke t'samen met den wortel uitroepen.

Vrag. Op wat maniere moet den Chirurgijn dese handt-operatien doen;

Antw. Hy moet dat doen haestelijck / sekerlijck / sonder weedom / en sonder eenich bedrog / maer dat hy hem niet en vermete te ghenesen / ongheneselijcke siekten / als is de verborghen ghe-erulcereerde ende verouderde krancker / &c.

Vrag. Wat moet den Chirurgijn doen om sekerlijck te ghenesen;

Antw. Hy moet d'v dinghen gade staen; Ten eersten / dat hy ten eynde brenghe / het gene hy begonnen heeft: Ten tweeden / dat hy den patient niet en beschadicht / soo hy tot sijn vermeten niet en kan komen: Ten derden dat hy sijn beste doet dat het ghebreck niet lichtelijck weder en komt.

Vrag. Wy hebben boven vande Therapeutica ghesproken / maer hoe moet de selve in't werck ghebracht worden?

Antw. Dooz methode.

Vrag. Wat is methode te segghen?

Antw. Methode is als een leydinge / ende een seker wech / om te komen tot eenige intentie: ende om de waerheydt te segghen (ghelijck Galenus seght) het is al het gene contrarie is aen de erbarenheyt / ofte methode is een maniere welcke onderhoudt de wetten der medecijne / daerom worden oock die dese wetten volghen / Doctores methodici genoemt.

Vrag. Is'er meer dan een methode / ofte heeft sy herschepden specien / ende welke zijn die?

Antw. Ia't sommighe sijn eygen om te handelen de wetenschappen / ende sijn gedeelt in d'vyn: De eerste ghenoemt Synthetica: De tweede Analitica: De derde genoemt Horistica: van welke methoden Galenus

Galenus

Examen der Chirurgië.

Galenus ten boeckrken ghemaect heeft. De ander specien der methode komen alle saecken der werelde toe: als methode om een huys te bouwen/ methode om een schip te timmeren / methode om oorlogh te voeren.

Vrag. Welcke is de Therapeutique methode/ ende de sekeren middel om te ghenesen;

Antw. De ghene die vergheselschapt ende leydt door Indicatie.

Vrag. Wat is te segghen Indicatie/ ende wat is het?

Antw. De Medicijns ghebruycken dit woort/ het welck eyghen aen haer is/ ende buyten het gebruyck van het ghemeyn volck. Want alle diverse staeten en ambachten hebben een maniere van spreken/ die niet eyghen en is aen de andere / als zijn Jaghers/ Walckenaers / Schippers / Philosophen / &c. die hare saken uytlegghen met woorden/ die den gemeynen man niet en verstaet: eyghentlick dan de uytlegginge des woorts Indicatie/ is een bewijssinghe van het ghene men behoort te doen/ ende woort genomen uyt de nature der dinghen/ waer af het eynde de intentie gheheeren wordt.

Vrag. Op wat maniere leyt de methode van ghenesen door Indicatie;

Antw. Op twee manieren/ te weten / door de middel van die te binden / ende door de middel van hem daer mede te behelpen.

Vrag. Wat is de middel om te binden / ende die door ooghen te stellen;

Antw. De wetenschap ende vernustheyt van wel te scheidten / ende te deelen.

Vrag. Volghende dan dese konste van te scheidten / met hoe veel specien van Indicatie / ofte bewijssinghen / behelpt hem den medecijn / om te binden de middelen om te ghenesen?

Examen der Chirurgie.

Antw. Men kan die deelen ende afscheyden in twee manieren: maer de gemeenste is van d'v specien / deelende daer naer elck van de selve in veel bysondere: De eerste is van de naturele saecken: De tweede van de onnaturele saecken / dat is te segghen / buyten het naturele wesen van den mensch: De derde / is van de saken teghen de nature / al hoe wel Galenus van de twee eerste een maect.

Vrag. Wat bewijssen ende leeren ons de naturele saken?

Antw. Dat sy moeten betwaert worden dooz haers ghelijcke: ende de Indicatie wordt ghenoecht conserbatijf / al hoe wel sy oock dient tot de cure.

Vrag. Tot wat eynde ende intentie worden ghebrocht / de Indicatie van de onnaturelijke saecken / dat is te segghen / die anders naturelijk zijn / maer buyten de substantie van den mensch!

Antw. Sy worden bykans ghebrocht tot de Indicatie van de naturelijke des selfs / ende sy boozegghen ons bykans het selve eynde.

Vrag. Wat wordt ons boozegt ende te kennen gegheben / dooz de saken teghen de nature?

Antw. Dat sy moeten geweert ofte belet worden / dooz het ghene haer contrarie is. Ende sulcke Indicatieen zijn van twee gheslachten. Want soo sy genomen worden van de upwendige oorzaken ende primitiben niet by blijvende / om dat de selve ons vermanen van ons te bewaren / worden van Galenus ghenaeint preferbatijben. Al hoe wel den selven Doctoor haer niet en derft eygentlijk noetnen Indicatieen. Maer soo sy genomen worden van het wesen des sieckte / ofte van de inwendige oorzaken / soo bande boozgaende / als die daer mede geboeght zijn / werden waerachtelijck ende eygentlijk ghenoecht / curatijben.

Vrag.

Examen der Chirurgie.

Vrag. Hoe veele ende welcke zijn de specken doe Indicacien / ghenomen van de naturele saecken / die ghy noemt conserbatijven ?

Antw. Sy zijn beelderhande. Sommige sien aen de sterckte ende kracht vanden persoon om de welcke te bewaren / laet men dickmaels de principale care. De ander sien aen het temperament / ende naturellicke complexie des lichaems / vande welcke de selbe hare namen nemen / bemerckende oft het lichaem is heet oft koudt / droogh ofte sumpel, ck vochtigh : ofte wel oft het koudt en vochtigh is t' samen / ofte heet en drooghe / ofte koudt en vochtigh / ofte koudt en drooge: boven dien / oft het is colerick / oft melancolijcke / flegmatijcke / ofte sanguin. Sommighe eygenen dat aen des selfs gesteltenisse bemerckende oft het is delicaet / teer / van kleyn lichaem / ofte robust / gebleescht / ende ront. Sommighe zijn eygen aen de nature ende complexie van de partje daer het quaet is : van welcke partje men versheyden aduysen ende Indicacien treckt: als van hare substantie / oft sy similaire is / ofte organick (dese woorden zijn eygen aen de konste der medecijne.) Van de similaire, men siet oft sy warme is / koudt / drooghe / ofte vochtigh : ende oft sy is sacht als het vleesch / hart als een been / ofte middelmatigh als de zenuwen. Organick, is t' dat sy principael is / ende edel / ofte dienende / ende min-edel / ofte t' eenemael on-edel. Van gelijckelike woxyer Indicatie genomen van sijn ghesteltenisse / ofte om beter te segghen / als Aristoteles, van sijn kracht / ofte naturellicke swaerheyt : als is van een scherp gheboelen ende delicaet / ofte ploimp en bot. Item van sijn wesen ende compositie / te weten / van sijn forme / figure / grootheyt / getal der partijen / &c. Want van al dese saken / moet men Indicacien nemen in de cure van de sieckte / de gene die komt in de selbe partje / om haer te bewaren in haer natureel / van

van het selve weerende / het welck niet natureel en is.

Vrag. Hoe veel zijnder / ende welke zijn de Indicacien bande saecken / die niet natureel en zijn / ende die buypen de substantie der persoone zijn?

Antw. Sp zijn insghelijcks van diverse specien: want sommige zijn genoemt van de jaren / het welke een sake is seer naercomende aen de naturele: andere boeren te name van de saecken die t'eevemael upt de nature des menschen zijn / te weten / de locht / soo bande geboozte / als van het landt / daer den persoon woont: van ghelijcken van't sepsoen des jaers / aenmerckende sijn ghetempertheit: oock bande op voedinge / ende ghewoonte. Van welke saecken / als ofse natureel waren / dat is te segghen / van de naturele substantie van het lichaem vanden persoon / d'intentie ende het eynde is die te conserveren / ende niet aen den persoon gheben / aen hem contrarie.

Vrag. Dolght dan daer niet upt dat de boozsepde Indicacien van de boozsepde saecken / soo naturele / als hysans naturele / ende die / die buypen de nature ende wesen des mensche zijn tot gheen ander eynde en strecken / dan haer te conserveren door haers gelijcke?

Antw. Dit en bolght niet / want sy worden oock geconsidereert ende genoumen tot intentie / om te werten ende te aduiseren / oft men mach gebruycken de selve medicamenten / ende de selve middelen om te genesen de selve sieckte in de diverseit eynde onderschepte van de boozsepde saken. Welck dan sijn sy oock genoemt curativen; want sy doen ons verstaen en van malckanderen verscheyden / de verscheydenheyt van de cure in de selve geslachte der sieckte / in verscheyden opsichten / ende naer het verschil der complexie des lichaems / bande deelen des lichaems van de jaren / ende gewoonte / van den tijt des jaers / ende

ende ander boozepde saecke / van de welke sy zijn
 Indicationen ende teckenenen. Want om de waerheydt
 te seggen / daer sijn sommighe partjen / en sommighe
 personen / sommighe lochten / ende sommighe seuse-
 nen / ofte ghesleitenissen des tijds / in de welke
 de selve sieckte niet en kan ghenesen worden / ende
 andersints konnen sy genesen. Ick gheloove dit seer
 wel / want ick hebbe dickmael ghehoort / dat de ulce-
 ratien van de longhe / ofte van de zenuachtige partje
 van 't draghaghma / ofte in de blase niet en kon-
 nen ghenesen / nochte de gheulcererde kanker van
 het polypus in de neuse / ten regarde van de partje /
 nochte datter geen remedie en is van de verouderde
 Neapolitaensche sieckte / in een melancolijck mensch
 ten opsicht van sijn complexie ; ende de Indicatie
 van het landt ofte rijcke is soo groot / datter veele
 segghen / dat een wonde ontfangen in 't hooft in den
 tijt van de Sirene te kroonen ofte te Napels seer qua-
 lijck kan ghenesen : ende veele sieckten genesender in
 de jonckheyt / die in de ouderdom niet en konnen ge-
 nesen : aldus de frenesie die boven de veertigh jaren
 komt / en ghenest niet : aldus de langhe sieckten in
 den ouderdom / pijn der lendenen / ende van de blaese /
 den hoest / korten aessen / behouden de oude lieden
 tot in 't graf.

Vrag. Maer die gheneselijck sijn / nochtans niet
 door de selve middelen / soude ick geerne gelcert sijn
 door eenighe exempel / neemt : daer is een man
 van koude / drooghe ende melancolijcke complexie /
 uptgemergelt met een kleyn lichaem / &c: de welke
 heeft een derdendaeghsche kortse in de winter / ofte
 eenige andere sieckte / ende van d'ander kant een an-
 der man van ander jaren ende complexie / &c. Die de
 selve sieckte heeft / in 't lichaem / ofte een deel / maer
 op een anderen tijt / kan sy ghenesen worden niet de
 selve middelen / ghelijck den anderen ?

Antw.

Antw. *Neen* hy/ want daer is groot verskil in alle de *Indicatie* / soo bande naturelijcke als niet naturelijcke saken

Vrag. *Maer* laet ons soo veel differentien niet maken t'samen / laet ons maer een nemen in eick exempel / ende laet ons 't geval aldus stellen/ dar alle de andere saken malkanderen gelijk zijn/ en over een komen. *Daer* is een man/ ende een vrouwe die een gelijke uibersele sieckte hebben/ als is de krotse / ofte een ander bysondere / sal de een ghesesen worden ghelijck de ander?

Antw. *Neen*: dooz dien dat sy zijn van een ander temperament/ter oorzaak van het gheslachte.

Vrag. *In* een sacht / delicaet/ ende magher lichaem/ *Et*: is de sieckte geneselijck dooz de selbe middelen / als in een hart/ robust/ ende ghebleescht lichaem?

Antw. *Neen*'t / want alsoo veel differentien van hebbelijckhejde des lichaems / soo veel medecijnen zijn der.

Vrag. *En* krotse wesende bande selve specie / ofte een ulceratie / ofte een ander sieckte/ wordt die genesen in een slegmatijck / ghelijck in een die colozijck is/ in een droogh lichaem / gelijk in een lichaem van een temperament dat vochtigh is.

Antw. 't *En* is niet moghelijck. *Want* dese is de *Indicatie* / genomen van de complexe banden persoon / daerom om dat sy zijn van verscheyden complexien des lichaems / soo zijnder soo veel verscheyden remedien.

Vrag. *Laet* ons spreken van de differentie der partijen. *Twee* menschen worden bevonden te wesen van de selve complexe / ende in de reste malkanderen gelijcken/ hebbende de selve sieckte in verscheyden partijen : kan die genesen worden in de een ghelijck in de ander?

Antw.

Antw. Ghy mooght dat wel peyfen/ neen / al ware de selve oock maer in een mensch. Want soo veel partijen / soo veel eyghen remedien zjnder vooz de selve / ende om dat die saecken zjn bemerkens weert / soo in de partije Similare / als Organichel soo zjnder soo veele Indicacien van de selve / ende vervolghens soo veel remedie tot de selve diensende. Want de ulceratie van de oogen en wordt niet genesen / ghelijck die bande oogen / en aldus van de reste.

Vrag. Wat sullen wy segghen van de Indicatie des sepsuens; daer wordt een de selve sieckte ghebonden inde selve partijen / ofte inde selve complexie der personen/maer in divers sepsuen/ ende op een ander tijdt/sal die genesen worden op de selve maniere/ ende door de selve medicamenten?

Antw. 't En kan niet gheschieden. Want elck sepsuen ofte dispositie des tijdts/ versoeckt sijn medicament verschepden van het ander. Men en gheeft in de honts-dagen sulcke medecijnen niet/als inde winter. De stercke medecijnen worden inden somer meer ghegheben van onder/ dan van hoben: de derdendaeghsche kortse gheneest soo in den winter niet/ als in den somer.

Vrag. Men moet dan aldus segghen van de natuerrele locht / ofc van andere. Soo verre hemt gemaendt sieck vint in een ander locht / dan van sijn vaderlandt / ofte van daer hy nu woonachtich is/ niet en sal kunnen ghenesen door de selve middelen/ nemende de Indicatie van het verschil der lochten.

Antw. Het is waer; want soo veel verschepden lochten/ soo veel verschepden middelen om te ghenesen.

Vrag. Wat sult ghy segghen bande ghene die van jaren verschillen / en hebben de selve sieckte? een ionck kindt van de selve stadt (necmt dat het gelijck is in alle saecken / soo natuerrele als niet natuerrele/

AEN

aen een man onder van jaren / al hoe wel al dese ge-
lijkenissen niet en komen wesen) nochtans by ma-
niere van exempel sal hebben diergelijke siechte / ja
noech in de selve partije des lichaems: sal sy moghen
ghecureert worden dooz de selve medicamenten/ Den
een ghelijck den ander ?

Antw. 't En is niet moghelijck / want daer zijn
van noode soo veel medicamenten / als'er Indica-
tien zijn/ en alle jaren heeft de sijne. Maer laet ons
de ander Indicatie daer laten/ dooz dien sy meer de
Doctoor's raken / dan de Chirurgijns: daerom soo
ghy in ander saccken begheert onder-richt te wesen/
mooght dat vooz-houden :

Vrag. Doozwaer ghy seght wel / want dus doen
de / soude van een Chirurgijn een Doctoor maken,
Welcke ende hoe veel Instrumenten moet den Chi-
rurgijn hebben ?

Antw. Daer zijn tweederlepe/ te weten/ medicie-
nale ende yfere.

Vrag. Welcke zijn de medicinale instrumenten ?

Antw. Daer zijnder verscheyden / eerst een goede
maniere van leven/ ende een goet regiment in saken
die niet natuerlijck en zijn/ te weten/ Pharmaca, dat
is/ medecijnen in dranchen oft Bolus, Phlebotomia,
dat is / bloede-laten/ om plaesters/ salben/ poederen/
en dierghelijcke.

Vrag. Dan wat salben behoorde den Chirurgijn
boozien te zijn ?

Antw. Daer zijnder hem noodtsakelijck altydt ten
hande/ Basilicum om te rijpen ende het pus te move-
ren: Apofolicum; om te detergeren ende purgeren:
Aureum, om te vullen ende te incurueren: Album
om te glutineren ende consolideren Dealthea, om
te sachten ende te versocten.

Vrag. Welcke zijn de yfere instrumenten / waer
mede den Chirurgijn hem moet behelpen ;

Antw.

Antw. Zijn dese scheerckens / scheer-messen / bliemen oft lancetten / dese dienen om te excideeren ende incideren : Caucerien , om mede te branden / tanghckens / pincetten / kroune haeckckens : Instrument by de Grieken gheuoemt / Diocleum, Eraphiscum , om uyt te trecken : Esprouvetten, om t'ondersoecken : naelden / om te naepen.

Vrag. Welcke zijn de nootsaeckelijckste / ende die by altydt ober hem moet draghen ?

Antw. Zijn dese / scheerckens / pincetten / scheermes / esprouvetten / lancetten oft bliemen / ende naelden.

Vrag. Welcke zijn de instrumenten die tot eenighe bysondere partijen ghebruyck worden ?

Antw. Erst de Trepane tot het hooft , Falix ofte Speculum ani tot het fundament / Speculum oris, en Speculum matricis.

Vrag. Welcke zijn de natuerlijcke saecken / waer van ons lichaem ghemaect wordt ?

Antw. Daer zijn der seuen in 't ghetal : Ten eersten de vier elementen / te weten / het vier / de lucht / het water / de aerde : Ten tweeden de temperamenten / als heet / koudt / vochtigh / drooghe : Ten derden de humeuren / als bloedt / phlegma, cholera, ende melancholia. Ten vierden zijn de vier principale leden / te weten de hersenen / 't herte / leber ende de testies / die hunne krachten ende faculteyten hebben / van de principale afkomende / als de loose / magge en de nieren / die inde principale dienende zijn / als de arterien / zenuwen / aderen / ende vasa spermaticz, die gheregheert worden van de faculteyten / die hun van de natuere iugheplant worden / als beenen / cartilagen / ende ligamenten. Ten vijfden / de krachten / ten seften / de werckinghen / ten seuensten / de animale, vitale ende naturale gheesten.

Vrag. Welcke zijn de dinghen / die niet natuerlijck zijn ?

Antw.

Antw. Zijn seste in 't ghetal / die het lichaem ghesont houden / als sy te recht gheapliceert sijn / maer niet wel gheapliceert / bederben het selve / als sijn. I. De locht die ons ombanght. II. Het eten en dinken / ofte den noode- dzuft. III. Het roeren ende rusten / soo wel des gheheelen lichaems / als van elcks deel bysonder. IV. Slapen / en waken. V. De Excrementen ende het gene dat men in houdt. VI. De beroerten des gheests.

Vrag. Wat heet ghy dinghen die teghen nature sijn ?

Antw. Dat sijn dinghen die des menschen nature contrarie sijn / die die vernielen ofte hinderen / ende daer van zijnder dyp : de sieckte / de oorsaecke der sieckte / ende de Symptomata.

Vrag. Hoe veelderley siekten zijnder ?

Antw. Dyp / te weten / onghetempertheydt ofte quade complexie in de similaire partjen / quade compositie ofte constitutie in de instrumentale partjen : Solutio continui, in beyde de similaire ende instrumentale partjen.

Vrag. En hebben de Chirurgijns gheene andere oorzaken der siekten ?

Antw. Ja sy hebben dyp ghemeyne oorzaken / Een eersten de pymitibe / die van buyten het lichaem toekomen : Een tweeden / de boozgaende ofte antecedenten / die greeet sijn terfont de siekten te maken. Een derden / de t'samen geboeghde ofte continentes / die alreede de sieckte berweckt hebben.

Vrag. Wat sijn de Symptomata ?

Antw. Dat is het accident dat naer de sieckte volghet / ende worden in dyp ghedeelt. I. De ghehinderde / ofte ghequetste actie. II. De qualiteyt die verandert is / als de groote hitte in Phlegmone. III. Onmatelijcke excretien ofte suppressien der excrementen.

Vrag

Vrag: Hoe vele goede conditien moet een Chirurgijn hebben?

Antw. **Op. I.** Dat hy gheleert zy / ende sonderlinghe dat sijn konste aenkleest. **II.** Dat hy dooz veel experientien erbaren zy. **III.** Dat hy van goet de maniere zy.

Vrag. Waer in is dese gheleertheydt ghelegghen?

Antw. In de consideratie ende kennisse der natuurlijke / onnatuurlijke / en de dinghen die teghen nature zijn.

Vrag. Waer in is de practijcke des Chirurgijns ghelegghen;

Antw. In wel / haestelijck / gheschicktelijck ende behendigghelijck de manuale werckinghen te oeffenen / ende in raet te nemen vanden medecijn / in saken die de medecijnen / ende diete aengaen.

Vrag. Wat vooz natuurlijke dinghen moet hy weten?

Antw. De temperamenten der lichaemen / soo oock de substantien van elcke partje / soo oock het temperament / conformatie / ende compositie / dooz dien de Indicatie van cureren hier worden uyt ghe-nomen.

Vrag. Waer in is de experientie des Chirurgijns ghelegghen:

Antw. In dinghen die dooz sekerre redenen gebonden / ende dooz veel ende dickmaels gebruikken / be-veught sijn: soo hy die niet en heeft / mach vooz een quacksalver gherekent worden / ten zy dat sijne wederbarentheydt met ds redenen accordeert.

Vrag. Wat is een Chirurgijn van noode / om behendig ende promptelijck te opereren;

Antw. Hy moet hebben een goet ende klaer ghesicht / een kloecke / ghestadighe / ende niet bevedende handt / de sincke handt soo behendig als de rechte.

Vrag. Wat manieren ende conditien betamen een Chirurgijn :

Antw. Hy moet stoude ende onbersaeght zyn in noodelijcke saecken / ende die sonder sorghe zyn : In twiiffelachtige ende periculouse saken / niet al te haestigh / goedertieren ende ghesprecksaem by de patienten / van goeden aerdt / ende niet yhemelijck tegen de gherte / die van sijn conditie zyn : wijs ende voorzichtig in sijn prognostijcken : dat hy kuyschelijck en matelijck leve / acu den armen / berisfertigh : Ten laetsten niet gheltgierigh / niet te veel voor sijn loon eyschende.

Vrag. Nu aengaende de gheswillen / wat differentie is onder de selve?

Antw. De gheswillen die haer teghen den eysch der nature hebben : zyn sesse in't ghetal. I. Phlegmone, komende uyt inbloedinghe des bloets de ander humeuren ofte bochtighent te boven gaende / gelijck de wy naarbolghende. II. Erysipelas, komende uyt de desfluxie van Cholera. III. Oedema, komende uyt de desfluxie van het subtyl phlegma ; Scirrus, komende uyt grof ende sijnachtigh bloedt. V. Inflammatie, ofte wintachtigh gheswil / komende van wintachtighe vapesuren, in eenighe partije vergaderd. VI. Abscessus, by de Grieken genaemt / Apolloma,

Vrag. Hoe veelderhande is Phlegmone;

Antw. Is tweederhande. I. Dyt supber bloet gegenerect / ende is ghemeynelijck de oprechte Phlegmone ghenaeint. II. Dyt bloet ghegenerect / t welck niet ander humeuren ghemengelt / genoemt by de hedendaeghsche Chirurgijns Phlegmone illigitimus, dat is / een oprecht Phlegmone.

Vrag. Zijnder noch andere gheswillen / die ghegenerect worden / uyt bloet dat niet andere humeuren ghemengelt is :

Antw. Ja't / Want daer sijn dwyderhande Phleg-

Phlegmone, te weten/ Erylipelateus, Oedemateus, Scurheus. Doozts zijnder noch veel andere gestoelten ende siekten/ die van de nature van Phlegmone zijn / als Furunculi, Celsi Bubo, Erylipelas Phlegmonodes: Tuberculum, Antrax, Uvula, Sive columella, Tonsille, ende noch veel meer andere / waer onder Gangrena oock begrepen is / wesende een mortificatie der partpen / wesende nochtans noch niet volbracht / ofte volkomen; Syderatio, is een volkomen corruptie, ende mortificatie der partpen.

Vrag. Is'er meer dan een Erylipelas?

Antw. Tweederhande/ gheghenereert upt Cholera, te weten / het oprecht / ende bastaert: het oprecht is een passie alleen in de hupde sonder exulceratie, dat niet oprecht en is / occupeert niet alleen de hupde / maer oock het vleesch / het welck daer onder is.

Vrag. Is'er maer een specie van bastaert Erylipelas?

Antw. Daer zijnder twee: Het eerste wordt gheghenereert upt een grobe / ende scherpe Cholera, al hoe wel dat het pure Cholera is / ende wordt ghe-naemt Erylipelas, niet exulceratie: Het tweede wort upt Cholera gheghenereert / het welck niet ander humeuren vermengelt is / de welcke Cholera nochtans d'ander humeuren te boven gaet / ende is ghe-naemt Erylipelas Phlegmonode, ofte Oedematodes, ofte Scirrhus.

Vrag. Is Herpes oock niet een soorte van Erylipelas?

Antw. Ja het / ende by Galenus is het tweederhande / te weten / Herpes etende / knagghende / ende consumerende / het welck gheghenereert wordt upt pure scharp-bijtende Cholera, die de gantsche hupde exulcereert, tot aen het vleesch / daer het onder leydt / ende is ghelijck den Erylipelas die geulcereert is, dert ander Herpes, heet Herpes miliaris & pustulosus.

dat is / dat het de wille graenkens gelyck is / ende is
niet subtyle / niet soo scherp blytende / noch niet soo
heete Cholera ghegheneert.

Vrag. Wat is Oedema?

Antw. Oedema wordt ghehouden hoort Symptoma,
en somwijlen als een siechte: als Symptoma is een
holachtigh gestwel / ende sonder weedom / komende
niet de pituite, ofte windachtighedt / welck ghestwel /
naer so ghelijcke siechten volghet / als is Pthisia, Ca-
chexia, ende Hidropisia.

Vrag. Wat is Oedema, als siechte?

Antw. Wort niet tweederhande dinghen ghegene-
reert: Een eersten niet de pituita, ende is een slap
holachtigh ghestwel / sonder weedom / voort gezocht
niet de inbloedinghe van subtyle pituita, ende wordt
oprecht Oedema ghenaemt: Een tweeden ghegene-
reert niet pituita, die niet andere humeuren ghemeng-
gelt is / in sulcker boege nochtans / dat de selve pitui-
te, de andere humeuren te boven gaet / ende wordt
van de hedensdaeghsche Chirurgijns ghenaemt /
balsch Oedema, ende Oedema illegitimum, ende dese
is dryderhande / te weten / Oedema Phlegmoneux,
Erysipilateux, ende Scirrus: Hydrocele, dat is /
Herina aquosa, Ascites, dat is de waerachtighe wa-
tersucht / Leucophlegmatia, dat is / Anasarea en Hy-
polarca, worden nock tot het Oedema gherefereert.

Vrag. Wat is Scirrus?

Antw. Het is een hart ghestwel / sonder weedom /
ende is tweederlep / de oprechte / ende niet oprechte:
de oprechte is sonder gheboelen / ende niet geneselijck /
van den eersten af groepende / allenckskens grooter
ende grooter wordende: de niet oprechte / en is niet
gheheelijck sonder gheboelen / al hoe wel datter seer
wepnigh geboelens in is / dese wordt niet een ander
gestwel gegeneert / en so men gemeenelijck seght /
ex comidentia.

Vrag.

Vrag. Uyt wat oorzaecken worden de Scirrhen ghegenerereert?

Antw. De Scirrhen die van den eersten af / van selfs groepen / ende allenckshens meerder en meerder worden / komen ten eersten uyt grobe ende lijmachtige pituite, naer dat de subtile substantie uytgetrocken is: Ten tweeden uyt melancolijcke humeuren.

Vrag. De Scirrhen die melancolijcke humeuren / ofte uyt naturelijcke melancolie ghegenerereert worden / komen die uyt melancolie alleen?

Antw. Als sy uyt melancolie alleen spruyten / dan worden sy van de moderne Chirurgijns / de oprechte ende waerachtighe Scirrhen ghenoemt; maer als sy uyt melancolijcke humeuren / met andere onder een gemengelt worden / soo dat sy nochtans de ander humeuren te boven gaet / worden als dan onwaerachtige ende niet oprechte Scirrhen ghenoemt.

Vrag. De Scirrhen, die ghegenerereert worden uyt melancolijcke humeuren / die niet ander ghemengelt zijn / hoe veelderley zijn sy?

Antw. Dwyderley / te weten / Scirrus Phlegmoneus, Scirrus Oedemateus, Scirrus Erylipelateus, dese worden ghegenerereert uyt het qualijck handelen van andere humeuren / te weten / door het seer verkouwen der Phlegmonen, der Erylipelen, ende der Oedematen.

Vrag. Zijnder noch ander gheswillen / die gherekent moghen worden onder de melancolijcke Scirrheuse gheswillen?

Antw. Ja t' als is cancer, by de Grieken carcinoma ghegenerereert / uyt melancolijcke humeuren / die niet verbrandt en zijn: Phagedene met gheswilt / soo wanneer dat het tot het blesch komt / dat onder den huyt leydt / het selve uytknaghende / waer in dat het den herpes onghelijck is: Ulcerachironia en telephiaz.

phia, het welcke quade ulceraen zijn niet geswet: als
 oock plora ende lepra, die alleene passien des huydes
 zijn. Soo oock Elephantiasis, dat is / de opprechte
 Mazerie / die gheghenerert wordt upt melancolijck
 bloedt / alsoo dat hy lanckheyt van tijdt / de melanco-
 lijcke humeuren / het bloedt te boben gaen. Daer zijn
 noech meer ander accidenten den Scurhus ghelijck so:
 inigh / maer sullen die laten.

Vrag. Wat seght ghy van de Inflationen?

Antw. Ick en salder maer dyp stellen / want de
 andere en zijn niet eygentlijck: te weten / Tympani-
 as, ofte Tympanites, dat is / drooghe watersucht /
 ofte water wint-sucht / ofte trommelsucht: Priapis-
 mus, ende Satyrismus.

Vrag. Hoo? het laetste / wat sijn Abscessen, ende
 hoe gheschieden die;

Antw. Gheschieden wanneer de natuer de fluxie
 te boben gaet / ofte soo wanneer dat hy bande fluxie
 veruonnen wort / ende dese sijn geheelijck tegen na-
 ture / de materie der Abscessen, die gaanschelijck tegen
 nature sijn. De humeuren / de dichte partjen. Een
 meinbraneuse tunijcke ombat alle dese dinghen / te
 weten / de humeuren die in de Abscessen, dat sijn
 Apotematien, geheel teghen nature sijn / ghecompre-
 hendeert worden / sijn dese: Slijck / slijm / ofte mod-
 derachtighe substantie / olie / wijndrossen / urijne /
 honighachtighe ende snotachtighe humeuren. Noech
 soo heeft men wel dichte dinghen in de Abscessen ghe-
 bonden / als nagelen ghelijck aen de bingeren / stee-
 nen / hazz / beenen / scherben / klepne beestjen / ghe-
 lijck men in verrotte ofte geputriciceerde dinghen
 vindt.

Vrag. Hoe verlderhande ghemeyne manieren van
 Abscessen zijnder;

Antw. Daer zijnder dyp / welcker nature hy hun
 namen ghekent worden / Een cercken Atheroma, in
 De welc-

de welke een papachtige substantie gebonden wort.
 Ten tweeden/ Meliceris, inde welke een honighachtige materie leyt: Ten derden Steatoma, inde welke een substantie ghebonden wort / als oft het roet ofte suuer ware: hier mede eynden wy ons Examen.

Vrag. Een saecke soude ick gheerne nochtans vragen/ want wy en hebben daer van niet gesproken/ te weten/ vande gescheurtheyt/ hoe veelderley dat is/ ende hoe de eene uyt de ander onderkent wort.

Antw. Ick vindt seben beschryden soorten te weten: I. Epiplocele, wanneer het Omentum in't Scrotum, dat is in het sackken ghesoncken is. II. Enteroccele, soo wanneer het Intestinum nedersinckt / ghemeynelijck Hernia Intestinales ghenaemt. III. Entercepiploccele soo wanneer het Omentum ende Intestinum t' samen in den Scrotum neder-sincken. IV. Encoccele ghemeynelijck Hernia varicosa ghenaemt/ ende wort ghegenercirt soo wanneer de Hernia in de testiculen komt / de tunijcken nochtans heel blijvende. V. Bubonoccele, ofte Hernia in de Eeghenissen, ende gheschiet wanneer het peritoneum by de Eeghenissen ghescheurt / ofte ghequetst is. VI. Sarcoccele, dat is / Hernia carnosa, gheschiet soo wanneer dat'et vleesch der testiculen te groot wort. VII. Hydrocele, dat is/ Hernia Aquosa, water-ghescheurtheyt/ dese geschiedt als ergkens inde aderen/ in de sweet-gaten / in de lever/ ofte in ander partijen/ eenigh water vergadert / inde nederwaert sinckt/ soo dat het ten laetsten in 't Scrotum moet sincken / dan de lever is altyt de hoornaemste oorzaak. Hier mach ten achtsten bygevoeght worden / de grouwelijcke byzucke / Buris genaemt/ de welke komt uyt melancolijck bloet / welche hem niet alleene in het Scrotum begheeft / maer oock den selven ganschelijck besmet ende boven maten doet opswellen. Voor het laetste moet

moet hier by gheboeght worden/ de nabel-bzeucke/
het welcke is eene onbetamelijke uptghebuiltheydt/
ende uptghedrongenheyt des nabels. Hier mede zyt
ghy/ soo ick hope ten volken voldaen.

Vrag. Ick ben tot nu toe voldaen/ maer eene sa-
ke dunckt my hier te onthoecken / te weten bande
Aderlaetinghe / welcke wel een bande boornaemste
werckinghe des Chirurgijns is / ommerx meest
in't ghebruyck.

Anew. Ghy seght seer wel / daerom sal ick u oock
hier in voldoen / ende haere nurbærheyt upt-leg-
ghen/ wanneer die gheschieden moet/ ende waer/ op
wat tijdt des jaers/ ende in welcken ouderdom/ ende
wanneer het niet gheraetfaem is te laeten.

Vrag. In wat deel des lichaems moet dit ghe-
scheiden?

Anew. Somtijlen op de zijde daer de cranckheyt
is / als inde Pleuresie / somtijlen heel contrarie/
als in den Antrax / ende beten der slangen.

Vrag. Men toien kekomt het ader-laeten alderbest?

Anew. Men jonghe lieden/ dooz dien si veel bocht-
tigheyt hebben / ende dat 'sinozghens broeght tot
den neghen uren / ende de melancolijcke naer den ne-
ghen uren / maer een die een quaede maeghe heeft/
die quallijck teirt / sal hem wachten van ader-laeten/
namentlijck inden erin.

Vrag. Zijnder eerighe tijden op de welcke het ader
laten niet goet en is?

Anew. Iae't / te weten in het heetste banden So-
mer / want aldan is de bochtigheyt in 's menschens
lichaem verteert / ofte het lichaem dooz verspreydt/
ende het goet bloet soude aldan alsoo wel upt-lood-
pen / als het quaede: insghelijckx inden winter/ als
het seer koudt is / ende bziest / op den dagh bande
nieuwe maene en salmen oock niet ader-laeten dooz
dien aldan het menschens lichaem ydel is van bocht-
tigheyt:

tighepdt: want soo hy hem doet laeten/ wordt noch
pdeider / het welck seer schadelijck is aen een / die
niet ghewoon en is hy selven te doen laten/ ende oudt
is van jaren / en sal hem de ader niet laten ope-
nen/ want hy soude daer van verzwacken.

Vrag. In wat ouderdom mach den mensch hem
doen laten.

Antw. Hy moet ten minsten twaelf jaer oudt sijn/
ofte wat min / maer men moet op de krachten des
lichaems acht nemen. Maer in't ghenerael ghespro-
ken/ men mach altijd de ader-laten/ als den noodt
sulckx verepsecht/ die geen wet en heeft.

Vrag. Wat nutbaerhepdt brenghet het ader-laeten
de menschen by?

Antw. Ader-laeten verlicht het gemoet / maect
goede ghebachten / maect subthijle sinnen/ gheeft
een goede stem / ende scherpt het ghesichte/ tempert
het ghehoor / maect een goede maeghe / ende een
ghesonde verdauwinghe / drijft het quaet bloedt uit/
ende versterckt de nature / verduyft de quade vocht-
tighepdt/ verlanght het menschen's leben/ soo de sel-
ve niet goede oorden / ende naer de konste gheschiet:
want hy is een verlichtinghe (soo Galenus seght)
van alle bloedt-bompen/ ende vochtigheyt.

Vrag. Moet hem die ghelaten is, jebets van
wachten?

Antw. Gae hy / daerom sal hy hem dyp daghen
naer de latinghe van oberbloedighe spijse / ende
dranck wachten / als oock van stercken aerbepdt/
ende veel slaepen / boozt al op den eersten dagh/ van
gheijcken van alle droefhepdt / anct / ende sorghe/
boozt dien dese saken het bloedt stoozen/ ende veran-
deren dat in melancolie; maer namentlijck op den
laet-dagh en sal hy niet slaepen/ want dat onsterckt
het bloedt tot coytzen/ brenghet boozt swackhepdt des
herten / dypsternisse aen't ghesichte/ ende ten laet sien

de popelsic.

Vrag. Doet men in verscheyden sieckten verscheyden aderen openen?

Antw. Sonder twiffelen / een die te veel ofte rot bloet heeft / magh hem t'allen tijden doen laeten. Dooz de kortsen opent de mediane ofte hert ader in den Souer in den rechter aerm / in den winter in de sincker. Dooz de vierden-daeghsche kortsen opent de leber-ader inde sincker handt / tusschen den middel-bingher / ende den ooz-bingher. Dooz alle straffe kortsen opent het hert-ader / tot op den vierden dagh. Dooz de kortsen die merckelijck de menschen verteeren / laet de mediane. Dooz de water-sucht laet de leber-ader inden rechten aerm. Dooz de geel-sucht laet de hert-ader. Een die de leber te heet heeft / dat hy hem doet laeten de leber-ader in den rechten aerm. Die met de milte ghequollen is / dat hy hem doet laeten in de Salvatella banden sincker-handt. Die pijn der nieren heeft ende inde blaese / dat hy hem doet laeten in de groote teen in beyde de voeten. Een die op-gheblaesen ende vol wine is / dat hy hem doet laten ourrent beyde de groote teen in beyde de voeten.

Vrag. Can men upt het gheslaeten bloedt kennet ende oordeelen de sieckten des lichaems?

Antw. Sonder twiffel; want soo het bloedt dick is / soo is de sieckte inde borst. Is het blaet / soolijdt de milte. Is het gheel soolijdt de leber. Is het hart en swert / is den mensch in groote breefe gheswert. Is het root niet een swarten rinck / soolijdt het hoest. Maer is het swart / root / hart / ende ghevonnen / hebt breefe vooz Apoplexie. Is het swart ende ferr waterachtigh / soo is de quartane te breefen. Maer soo het water onder ende boven het bloedt licht / breeft dan de water-sucht. Soo het bloet root is niet een wagnigh water boven op / soo brenghet dat

ect

een breaught by / ende is een teekken van ghesont-
heyt.

Vrag. Maer aengheffen ick in het bzaeghen ben /
soude gheerne noch in een ander saecke onderwosen
sijn.

Antw. Bzaeght / hope u daer in oock te vol-
doen / behalven het uwe konste raecht.

Vraghe. Het en raecht soo seer onse konste
niet / maer het is om dat ick sien / dat niet
alleene Doctoorz / Apothekers / Chirurgijns /
maer oock Quack-salbers / ende Drouwen haer
daer mede moeten / te weten / in het besien ende
te oordeelen upt des menschengs urine alderlepe
siekten.

Antw. Ick weet wel dat hier in groote abuy-
sen gheschieden / jae oock in veel vermaerde Doc-
toorz.

Vrag. Hier op ist dat ick bzaegh / oft men
upt de urine can sien / oft een mensch betoobert
is / ghelijck ick weet dat een secker Doctoor /
ende Apotheker hier van by my glozierden te con-
nen oordeelen ?

Antw. Dit en can niet gheschieden : want hoe
salmen een gheestelijcke saecke / ghelijck de too-
berij / upt een lichaemelijcke konnen bespre-
ken.

Vrag. Can men natuerelijck upt de urine ooz-
deelen / oft de urine al liggheende is ghemaect /
ghelijck ick weet gheschiede te zijn in een Gaedts-
heer / die sijn urine al liggheende ghemaecte had-
de / ende men hem wisse dat te segghen ?

Antw. Natuerelijck en kan dat niet gheschie-
den / maer die moeste ander konstjens weten om
sulckx te oordeelen.

Vrag. Can men upt eenighe teekenen der uri-
ne den staet der siekten kennen ?

Antw. Dore

Antvv. Sonder twijfelen / maer men moet niet te seer op de teekenen staen / dooz dien de urine seer be-
dzieghelijck is.

Vrag. In welcke siekten bedzieghyt de urine al-
dermeest ?

Antvv. In quaede / benijnighe / ende pestilentielle
koozsen / ende in de peste / inde welcke de urine haer
heel goedt / ende ghesont vertoont.

Vrag. Welcke is de reden daer van ?

Antvv. De reden is / dat het venijn / ende quaedt
der sieckte niet en is ghelegghen in het bloedt / uyt het
welcke de nieren het Serum sanguinis, dat is het wep
des bloedts / uyt-suyghen / waer dooz de urine ghe-
vertwet wordt / maer het quaedt ende venijn is ghe-
legghen ontrent het herte / het welcke de urine gheene
teekenen in en druckt.

Vrag. Seght my eens eenighe teekenen uyt de
welcke men can oordeelen den goeden ende quaeden
staet des lichaems ?

Antvv. Ich salder u eenighe beschrijven / ghelijck
als Hippocrates ons die heeft achter - ghelaten. I.
Die troubel urine lossen gelijk de koeuen ende peer-
den / is een teeken dat sy pijn des hoofts hebben /
ofte haest sullen hebben. II. Welcker koozsen den
se bensten dagh eynden / die hebben den vierden dagh
in haer urine een roodt wolkcken. III. De witte ende
doorszijnende urinen zijn quaede / namentlijck van
de ghene die raesen. IV. Een die bloedt ende etter
pist / is een teeken dat de nieren / ofte blase ver-
stwert. V. De gheene die de urine dicke hebben / en-
de brockkens vleesch ende ghelijck haerz daer in ghe-
sien worden / dit wordt van de nieren uytghewoopen.
VI. Als in een dicke urine ghelijck semelen ghesien
worden / is een teeken dat de blase de schorstheydt
heeft. VII. Een die van selfs bloedt pist / gheeft te
kennen dat in de nieren een adercken gheboosten is.

VIV. In

XIV. In wiens urine sandekens te gronde sitten / de
 blaese van die is met den steen ghequollen. IX. Een
 die bloedt ofte etter pist / ofte clonterkens / ende de
 druppel-pisse heeft / ende dat hem de pijn daelt naer
 het onderste van den buyck / is een teeken dat de
 sieckte is ontrent de blaese. X. Soo jemandt bloedt /
 etter / ofte lemen pist / ende de urine een kercke reuc-
 ke heeft / bediedt ver sweeringhe van de blaese. XI.
 De ghene die koozzen hebben ende in de urine ne-
 der stringhen zijn / ghelijck een dick meel ofte blom-
 me ; bediedt dat de sieckte langhen tijdt ghedueren
 sal. XII. Maer wiens grondt sop / ofte neder sit in-
 ghe nu galachtigh is / t welcke eerst dunne was /
 beteekent een straffe sieckte. XIII. Welcker urine
 niet effen / ende onghelijck is / die hebben een straffe
 beroerte in het lichaem. XIV. Wiens urine bobbe-
 len boven op heeft / gheeft te kennen dat de sieckte in
 de niere is / ende dat de sieckte langhe ghedueren
 sal. XV. In welcker urine boven een bettighede
 swemt / ende gheduerelijck upt-comt / beteekent een
 straffe sieckte der niere. XVI. De alderbeste urine
 is / in de welke door den heelen hoop der sieckte een
 wit wolcken / dat is Apostas, licht / ende ghe-
 lijck-bozinnigh neder sit ; want dese saken beteekenen
 eene sekerhepdt / ende cozte sieckte. XVII. Soo ber-
 re daer eenighe bau dese saecken ontdecken / soo dat
 de urine nu bloepende is / nu een wit ende lichte
 wolcken neder sit / dit ghelijck het een langher sieck-
 te beduydt / aldus beloofte het een minder gherustige
 hepdt. XVIII. Eene roodtachtighe urine / in de
 welke wat roodtachtighe / ende licht neder sit / al is
 het saecken dat dit een langhe sieckte / nochtans be-
 duydt sy / dat sy ghesonder sal wesen. XIX. Dit is
 een quade urine / als het ghene dat te gronde sit /
 ghelijck is aen een dick meel ; dese urine is noch ar-
 gher / soo daer lemen ende veilekens in sijn / de witte
 end

ende de dunne urine is oock misprijfelijk / al is het saecken dat sy een meerder perijckel te kennen gheeft / in de welke ghelijck als setnelen neder- siten. XX. De witte wolkens die in de urine blijben hanghen sijn goet / maer de swerte sijn quaedt. XXI. Soo veel de roste urine belanght / die haer dunne verthoont / beteekent een racuwe sieckte. Soo verre de selve langhe soo blijft / daer is perijckel dat den kraucken sal sterben berooft zijnde van crachten / eer de sieckte sal vergaen. XXII. De alder- schaedelijckste urine is / de welke quaelijck rieckt / zijnde als met water ghemenghelt / dunne / swart / ende vet. XXIII. In Mans ende Vrouwen is de swerte urine alderquaedt / maer in de kinderen de dunne / ende als met water ghemenghelt XXIV. Soo de dunne ende racuwe urine aldus langhe ghedraegen word / soo de andere teekenen ghesont zijn / ghemeynelijck placht onder den middel- schoot een apostemie voort te komen. XXV. Als ghy in de urine eenighe bettigheyt als de Spinne-roppe ghewech siet op swemmen / mooght wel vreesen / want dit beteekent dat dien mensch door de upt- drooghende sieckte sal verteert worden. XXVI. Men moet den staet van de urine wel gaede slaen / oft de wolkens onder / ofte boven swemmen : want die in 't onderste deel ghesien worden met de couleuren boven voorszepd / sijn goet ende prijfelijk / maer die boven swemmen quaedt ende misprijfelijk. XXVII. Maer siet toe / dat ghy niet bedrogghen en word / soo de blaese op eenige maniere ontstelt zijnde / sulcke urine uptwatern / want sulcke urinen en moeten het gheheel lichaem niet toegegeschreven worden / maer alleenelijck aen de blaese.

Urine in 't beginsel der koftse is bleek ende dicke / ende oock soustijds dunne / alser verstoppeghet is /

maer

maer als de materie ghekoocht is/ verhoont haer rofsachtigh.

Dese teekenen wel doozlesen hebbende ende wel verstaende mooght dan upt de selve oordeelen; maer weest althijt ghebachtigh dat de urine bedrieghe-lijck is.

Vrag. Kan men wel sien oft het urine is van een man / ofte vrontwe / ghelijck dese urine besinders weten te segghen.

Antw. Dat achterhaelen sp ghemeynelijck dooz haere schalkheyde / want het ghemeyn volck en is niet ghewoon inde derde persoone te spreken/ ende daer ontbalt haer lichtelijcke/ dit woordcken / hy/ ofte zy.

Vrag. Maer sal men dese teekenen konnen bin- den/ als de urine vergoten is/ gheroert / ende van bukten gheboecht / ghelijck het ghemeynelijck gheschiedt;

Antw. Gheensints niet / want dooz het ommee- deren vergaen bykans alle de teekenen; dan men kan sien oft de urine seer vortich is/ bleek ende dun- ne.

Vrag. Dit is wonder / daer-en-tusschen het ghe- meyn volck wilt het al dooz sulcke urine weten/ en- de verstaen.

Antw. Het is waer/ maer het schijnt dat het volck wilt bedrogghen sijn / ende willen van Doctoor's waersegghers maecken.

Vrag. Daer staet ghy den naghel op het hoofs; want worden van sommighe niet alleen dooz waer- segghers ghehouden/ maer boben dien/ dat sp een famelicoren durbel by hun hebben.

Antw. Daerom om dat ick u sien tot dese weten- schap seer grectigh / sal u in't breecht alles openba- ren / ende om sulck een naem te ontgaen/ de secre- ten ontdecken / hoe men met sulck een volck moet gane

gane

handelen eerst voor al nochtans / de verscheyden
couleuren der urine ontdeckende.

Vande verscheyden couleuren der Urine, ende wat sy bedieden.

Gelijck de Urine veel ende verscheyden couleu-
ren heeft / soo oock bedieden de selve verschey-
den gheseltenissen des lichaems. De couleuren sijn
dese / witte Urine / Stroo-gheele urine / geele urine /
de welcke van alle de middelmate houdt / goudt-gee-
le urine / Saffraen geele / roode / roijn couleur
groene / blaetbae / loot couleur / ende swarte urine.
Hier van sijn twee oorsaecken / dat dit gheschiedt / de
hitte des inghetwants / ende des lichaems / ende der
vermenghelinghe van een vzeinde humeur.

Witte urine soo sy t'samen dunne / ende doorschijn-
nende is / ende waerachtich waterachtich ; ten sy
saecten dat sy van een dunne ende oberbloedighen
drancck voort-komt / ofte van eene seer groote ver-
stoppinghe der Nieren / ofte van het Meleterium,
ofte vande Leber ofte van eene seer groote swack-
hejdt der koeckinghe / voortkomende upt de up-
erste coude vande Leber ende maeghe. Sy ver-
thoont haer oock seer dickmaels witachtich door
de vrandende coxtsen / als de galle in de Nersenen
wordt opghetrocken / ende dan bediedt sy een ra-
seruige. De witte ende bette urine soo sy oock t'sa-
men als een hoozn doorschijnende is / beteeckent
dat het snotachtich phlegma d'oberhandt heeft.
Soo vette de urine dunster is (dese is de melckach-
tighe) beteeckent de oberbloedichejdt van het vet/
ende slijmachtich phlegma / hoor soo vette sy lau-
ghe by blijft / beteeckent een coude ende siechte.

Hier naer volght de Stroo-gheele urine / die ee-
ne minz

ne mindere racuta gheschiedt vertoont / ende cene hitte alder-naest de ghetemperde.

De geele urine houdt de middel-plaetse.

Boven dese sijn de goudt-geele / saffraen-geele / ende de roode : de welcke alle beteecken en dat de hitte boven maeren is ghewassen : de welcke soo sy supber sijn / ende dooz-schijnende / beteecken en een puere ende simpele onghetemperthepde ; maer sijn sy dicke ende troubel / gheben te kennen de gheszeken / ende vermenghelinghe der humeuren.

De roode urine soo sy doozluchtigh is / wordt ghenamnt brandende ende bledighe / beteecken en een overbloedighe hitte des levers / ende seer dickmaets een brandende koozse : soo sy dicke ende dappster is ofse met koozsen ofse soo dit sonder de selve gheschiedt / beteecken en eene vermenghelinghe / ofse van de geele / ofse roode galle.

Bierghelijcke urinen verthoonen haer opkang in het afgaen der koozsen : maer alder-meest / als de substantie des levers bedorven is van het phlegma / ofse een volmaecte Schirrus , als in de waeter-sucht / ofse als van de selve / ofse in het blaesken van de galle eene groote verstopthepde is / waer dooz de galle in de aderen / ende inde urine loopt / soo datter een doercken in de selve ghesseken / dat verwet al oft men Rhabarbe hadde ghebroncken / dese beteecken en teghenwoordighe geel sucht / ofse dat sy booz de handt is. Dooz desen middel dan wordt de brandende ende bledighe urine hande gheene / die met galle vermengheit is / onverkendt.

De bloedighe urine / die als water in het welcke verssch vleesch is ghewasschen / de welcke als etter ende supber bloede vertoont / ende als sy coudt is gheworden als clauteren van gheronnen bloede naer sic. Dese komt wt de verpletterde nieren /
ende

ende hurre verstopte aderen / waer upt terfonde
bloedt komt / ende dit meest dooz de swaerte bes
steens. Dooz dese gaet ghemeynelijck een troubel /
ende swertachtighe urine / die beteeckent een aen-
staende Nephritis.

Men de roode Urine volghet ghemeynelijck de
wijnachtighe van couleure yeere ghelijck aen het
blaeuwe rozijn / de welcke beteeckent dat het bloet
verbrandt wordt / ende in swarte galle berandert.

De groene urine beduydt de oberbloedighheyt
ende menghelinghe van de zee - groene galle / als
Prasium, ofte groene galle / als spaens - groen.

Maer de Venetische ofte blaeuwe urine / als
noek de loodt - verwighe / ten sy faken dat sy come
van wonden / ende slaeghen / beduydt de ober-
handt / ende menghelinghe van de melancholie /
ofte uptblusschinghe van de natuerelijcke hitte.

De laetste van alle is de swerte urine / soo sy
hoort - come upt de groene / ofte roode urine / be-
teeckent een seer grooten brandt / ende dooz - men-
ghelinghe van swerte galle ; maer soo sy hoort -
komt upt de blaeuwe en loodt - verwighe / beduydt
de uptterste upt - blusschinghe der hitte. Dooz noch-
tans dese urine comt in een straffe ende langhe
seckte / ende in melancholie / ende dat die op den
dagh der crisis come / is tot welbaert van den
Siecken.

Wat men moet onderhouden om wel uyt de Urine te oordeelen.

Een die upt de urine wel wilt oordeelen / moet
dese naerbolghende saecken onderhouden. Een
eersten / dat de urine ontfanghen wordt / die eerst
naer

haer den slaep uyt-ghewarert worde / ende als de
 concoctie der spijse nu is gheschiedt / ende die al-
 temael / want een deel alleene en kan alle de teec-
 kenen niet in-drucken. Ten tweeden dat den uri-
 nael schoone is / ende lanchtooygh / op dat de
 hypollasis niet ghestoozt en worde / stopt den uri-
 nael toe uyt de sonne / uyt den windt / ende kou-
 de / op dat sy niet troubel en worde / ofte rick-
 laetse dus stille staen / op dat sy sonder eenige roe-
 ringhe mach neder-sitten / tot dat sy vercoelt is /
 maer en bewaert die ober de ses uren niet / op dat-
 ter geene roezinghe in en come. Soo verre de sel-
 ve door crachte van de koude / ofte door haer eygen
 selve rouwe te stoken / ofte troubel te worden / door
 een klepule hute sinit die sonder roeringhe / op dat
 de hypollasis niet en vergaet. Ten derden wilsende
 de urine besien / dat dat niet en gheschiede in een te
 dancker plaetse / ofte te clare / ende met de stralen
 der sonne door-sehen / ende dat de clarrigheyt des
 lichts liever van boven / dan van ter zijden den uri-
 nael verlichten. Ten vierden / maer dese saecken
 moeten inde urine gade gheslaghen worden / te we-
 ten de bloedtachtigheyt / door-schijnentheyt / ende
 piterheyt / de quantiteyt / verwe / reucke / ende dat-
 ter in begrepen wordt / inde welke alle bediedenisse
 vande inwendighe ghestokenisse ghelegghen is / soo
 die natuerelike / als die teghen nature zijn want
 de urine wordt brandert / soo door inghenomen
 saecken / soo door ghebraken der nieren / ende blaes-
 se / als der aderen ende andere deelen des lic-
 haems : want aldus door dry oorsaecken worden
 de bekende qualiteeten in de urine in-ghedruckt /
 onnaerighen danck naemtelijck van dunne wit-
 te wijn / ofte water die de urine overbloedighen
 uyt-druyven / ende die seer dunne ende raetw / de
 welke / om dat sy niet langhe in het lichaem
 C 2

blijven / en konnen de trecken en in de urine niet in-drucken. Oock sommighe saecken oock weyningh ghebruyckt / verwoen de urine / Casia, Saffraen / Rhabarbarum, Sena, Rubiactinctorum : andere saecken gheben de urine een ander reucke / als Cloock / Asperges / termentijn / soo dat men upt dese urinen gheen secker oordeel der siekten en kan gheben.

Corte Maniere om eenich- sinds uyt de couleuren der urine de ghesteltenisse des lichaems te oordeelen.

A Enghestien dat het nu bykans de maniere is ghetwoorden / datter sommighe alleen dooz het besien der urine / in het af-waesen der siekten / als Waer-segghers beel weten te booz-segghen : Soo daer jemandt dit wilt naer-bolghen / dooz de glorierte ghedreben / en begeerte van ghewin / dat hy hoop-wijse verhaelt / welck hy eerst inde urine heeft bemerckt. Want dooz den om-loop / ende menichte der woorden / wordt den sin der sotten verwoert. Soo is dan een witte / ofte stroo-geele dunne urine wordt boozt-ghebruycht / seght dat de maeghe / ende lever boven maeten is vercoord / datter een walghe is der wijse / ende gheen appetijt / dat de maeghe naer den eten ghespauwen wordt / ende wre doot / datter keele ende supre optwozpinghen zijn / datter beel winden het lichaem doozloopen / ende datter ghemeynelijk een coude wordt gheboelt / dat het hoost swaer is / ende dat het heet lichaem als sonder kracht zijnde quelt / dat hy in eten hem ontgaen heeft / ende in honde danc-ken

ken te dvincken / dooz retinghe van veel seupde /
 ofte dooz veel waken / ofte droefhejdt / etc. Ende
 dooz dien dat sulcke urine aen de melancolijcke ober-
 comt / ende in het gheswel der milte / verhaelt
 oock haere teekenen / als is droefhejdt / vzeese /
 swaere droomen / rammelinghe in de sincker zij-
 de / kloppinghe des herte / ende meer dierghelijc-
 ke. Soo verre de urine wit is / dicke ende trou-
 bel / aenghesien het dick ende taep phlegma do-
 mineert / seght dat het hooft met pijn ghequol-
 len wordt / ofte seer slaepertigh is / dat het inghe-
 wandt / ende dermen mer veele humeuren belet
 worden / dat de dermen en Hypochondria met win-
 den sijn opghehaesen / ende dat de colijcke te vze-
 sen is / ende dat de maeghe met veel walghinghe
 ende braecken ghequelt wordt. De goudtgeele uri-
 ne / soo sp dunne is / beteeckent eene herte onstel-
 tenisse des levers / doost / verteerunghe des lichaems /
 wegnigh slaepens / swaere droomen / hitte van de
 palmen der handen / ende planten der voeten. Soo
 verre de selve urine dicke is / dat de galle over-
 loopt ende het lichaem onstelt / ende dat die dooz
 overgheven moet upghewozpen worden / dat den
 mondt s'morghens bitter is / datter slayten des
 herte overcomen / dat de maeghe ende inghewant
 te heet is / ende dat meesten-deel met doost / dat
 den bypck met winden / ende kamer-ganck ghe-
 quollen is / ende datter vzeese is van den bloedt-
 loop / &c. Soo verre de selve vertwert ofte trou-
 bel is / dat de derdendaeghsche oft heete koozse
 het lichaem benautwt / pijn des hoofts / waerken /
 rasernije / en onversaedelijcke doost / ende dat an-
 dere eerekenen van de koozse nu daer sijn / ofte
 haest sullen komen. De roode urine soo sp dunne is /
 ofte middelbaer / seght datter opsiedinghe des bloets
 is / ende kloppende pijn des hoofts / ende eene swaer-

te/ ende een swaere vermoeythepde der leden. Soo
 de selve urine verwert ofte troubel is/ datter eene
 rotte kortse booz handen is. Op dese maniere in alle
 andere couleuren der urine. Soo daer geel-sucht
 is/ een herte leber/ melancolie inde milte/ ofte jet
 anders verhaelt altmael de teekenen die daer upt-
 ghespooten zijn/ ofte kunnen komen. Ghy moet by-
 cans op dese maniere utwe verhaelinghen doen vol-
 ghende de onghesonde partijen des lichaems. Maer
 ghy moet eerst wijselijck/ ende met schalckhepde on-
 derzwaeghen/ hoe langhe dese sieckte is aengheko-
 men/ subtelijck ofte allencracks/ ende hoe sterck
 op dat ghy hier dooz mooght oordeelen/ oft het een
 straffe ende langhe sieckte is. Soo verre op de urine
 veel bobbelen sijn/ seght dat het hoost seer doet/ende
 met veel humeuren overloft is/ oordeelt daer naer
 dat het is een slaepverachtighepde/ ende traechepde
 der sinnen/ ende dat hier nyt can volghen een slaep
 ofte lammighepde/ ende datter een swaerder urine
 der cateernen booz de hande is: ofte als nu de sec-
 ker teekenen der defluxie bevonden woorden/ dat
 het humeur sal vallen ofte inde necke/ ofte op de
 schander-blaederen/ ofte in de zijde/ en borst/ ofte
 in de longhenen met een hoest/ ofte in de lidtmae-
 ren/ ende soo met de defluxie teekenen der koozfen
 by zijn/ dat de pleuresie is te vresen/ naement-
 lijck soo die aldan regneert. Maer soo met de ca-
 teernen de urine olicachtich is/ dat de upt-doo-
 ghende sieckte in het lichaem is/ ofte konen sal.
 Ende soo ghy eenigh deel des lichaems beuint pijn
 te hebben (want de pijn die meest moepelijck
 valt een jeggelijck haest hannerckt) verhaelt dan
 alle de teekenen der selve sieckte/ ende ordonneert
 dan wijselijck daer toe remedien. Maer die de Me-
 decijns dooz onderforckinghe als Waersegghers wilt
 hebben/ ende daer toe bedwinght/ sal ghemeyne-
 lijck

lück ten onseker ende twiifelachtighen loon beho-
ren / ende den voorzichtigghen Raedtsman / sal de
bzucht van sijn raedt bekomen.

Van de uytkiepinghe der drooghen,
ofte simpele medicamenten , ende door
welcke teecken enen de vervalschinghe der
selve onderkent worden,

Ghelijcker-wijs ons Moeder de nature heeft be-
geert / soo wel in de gebierten / als in de geslach-
ten der ghewassen / in de planten / ende die in de aerde
voortghebrocht worden / het eene uytneemender soude
wesen / als het ander op dat de verheuydt der saken /
aen elckanderen ghelijck / de doorden verstaen niet en
soude verwerren ; ende op dat 'er aldus eenigh tus-
schen verheuydt soude wesen / tusschen het kranch / ende
het sterck / tusschen het dun / ende grof / tusschen het
hart / ende sacht / tusschen het edel ende onedel / tus-
schen het schadelijck / ende niet schadelijck : waer
door elck bysonderlijck door sijn weerde soude geacht
worden / daerom heeft sy door een wijse raedt / alder-
lepe medicamenten / sommige teekenen ingedruckt /
waer door haer - lieden goedtheydt soude kennelijck
worden / de kracht gheweerdeert / de substantie uyt-
gekooften / want door de verkiepinge wordt het quaet
van het goet afghesondert / het verstorven / van het
seughdigh / ende het verbaescht / van het waerach-
tigh ; ende dit is aen alle Apothekers soo noodsaek-
lijck / dat soo verre hy hier in niet ghe-ouffent en is /
ende voorzichtig / hy en sal sijn seken niet alleen
niet quade Drooghen bedroogen binden / maer hy sal
oock de Doctours / de ghehoopte bzucht ontneemen /
ende van de noodlijcke werkinge der selve betoob-
sa

40 Van de uytkieſinghe der drooghen, &c;
Ja oock de krancke dooz deſe ſaſſe (al en ſchuytke
geen bedroggh onder) ſchade doen/ maer ſoo daer be-
droggh mede ſpeelt/ worden periculeuſelijck bedro-
gghen / want niet alle begde de manieren ſal hy moe-
ten onderſtaen/ de perijckelen des gheſontheijts ende
des lebens.

Maer men moet weten / dat de verkieſinghe van
peder byſonder medicament / om de verſchepden-
heyt van peders conditie/ moet uyt verſchepden ooz-
ſprongen genomen worden; want ſommige worden
dooz de ſnake onderkent/ andere dooz de ſwaerheyt/
ofte lichthgheyt vooz goet gehouden/ ſommige beſha-
gghen dooz het couleur / andere dooz de reucke vele
wozdender gepreſen/ dooz de plaecten daer ſy waſſen;
welcker exempelen wy ſullen voozt- bzingen / tot der
Apoſthekerens goedt behaghen.

Abſinthium, dat is Allen, wort dat van Ponten
berſocht / het welke waſcht in Capadocien / op den
bergh Caurus / het welck het krachtrigheſte van alle
wozt gehouden / dooz dien dat in het ſelbe behalven
de bitterheyt/ eene aſtringerende dat is/ weerdij-
bende kracht bygehoeght is/ ende een ſoete ende aro-
maticke reucke. Siet Dioſcorid. lib. 3. cap. 23. Dooz
dien onſen Wſem deſe aſtringerende kracht niet en
heeft / doen ſeer wel die by de olie van Wſem / roode
rooſen / ofte olie van rooſen byboegghen.

Acacia, ſoeckt uyt die ſuyber is/ de ſwarre uyt rijp
zaedt bereydt/ maer de roſte uyt groen zaedt/ ſy heb-
ben alle beyde een aengename reuck / van de welke
Dioſcorid. lib. 1. cap. 115. Deſe wortd verbaſſcht
niet het vleech van ſee- puzpen/ maer het bedroggh
is weynigh te achten / aengheſien ſy de ſelbe kracht
hebben.

Agallochum, ofte lignum aloes, waſt in Ooſt- In-
dien / en Chochinchina / daer haer veel weede
beſten en Cygers onderhouden / daerom en wort
uſt

Het sonder perijckel des lebens van daer niet gehaelt ende om dat men in boozleden tijden wepnigh vout/ meynen de onderlinghen / dat het maer in't Paradijs en wies/ ende noemden sy dat Paradijs-houdt. Het alderbeste rieckt seer toel / is swaer in gewicht/ dicke swartachtigh / met graetwe pieckskens verschapden / vast in een ghebonden/ ende sappigh/ het welcke ontfeken zijnde/ niet licht en brant/ ende het sweert veel olicachtigh bochtighheit uyt : wordt verworpen / het welcke licht is/ met wormen dooztecken / witachtigh/ ende dat haest ontfteekt/ ende het selve bzeckende poeper van hem werpt. Het wordt onder andere teekenen van 't Aspalachum verschapden / dat dit terstont in blainne gheraecht / ende in asschen bergaet : maer het Agallochum op het vier ghelept zijnde / smilt als herst.

Agaricus, heeft sijn naem van Agaria, een landtschap van Sarmatia / het alderwitsste is het beste / 't welcke lichtst is / ende het wijbeken / pdel/ bzecksaem/ eerstmael in den mont soet / daer naer bitter/ wordt van den Ceder / ofte Cercken-boom afgesneden; het swaer/swartachtigh/ende dooz-eten/wordt verworpen/ende't gene onder aen den tronck is aen ghewassen.

Hier booztijts wiert de beste uyt Sarmatien dooz Syrien ende uyt Galatien/in Asien/ ende uyt Celicien/ te Alexandria/ ende van daer te Venetien ghebrocht/als nu de bergghen van Trenten/het Delphi-naer van Brancrijk/ende Syrien/sepuden de selve oberbloedelick. Wordt seer licht onderkent / van de Campernoeillen van ander recksdzagende boomen/ als men allene maer oogherck neemt op het rouleur/ende ghewichte/ want dese en zijn maer van een houtachtighe materie / hardt ghestolt ende swart / meer bequaem tot boncken van vper-slagghen / ende suets / dan tot de medecijne dienende.

Aloc

42. Van de uyt kiefinghe-der drooghen, &c.

Aloe naar Dioscorides lib. 3. cap. 22. moet sijt-
 van goede reucke / oprecht / in welck geen bedroggh is
 kilaer / sonder steenkens / roes van berwe / bzeck-
 saem / ende gelijck een leber in een ghedrongen / lich-
 telijck smiltende / ende van uytnemende bitterhepdt.
 De swarte wordt verworpen / ende raep om bzecken
 wort veruulicht met Acacia, ofte met de buyghigheyt
 door afwassinghe van de selbe asgheschepden / ende
 wech-gheworpen / met zee-water en saffraen / ofte
 dock met gomme ghemenghelt / maer het bedroggh
 wort door de reucke ende bitterheyt der smaecte ach-
 tethaect. Daer worden d'v geslachten van Aloe tot
 ons gebracht / een onsupbere / ende als een grontsoy
 van den Aloe van de paerde - meesters / ende myn-
 d'ijbers bekent / Caballina ghenoemt / dat is / Daer-
 de-aloe. De tweede is supberder en edelder / ghelijck
 een leber gestolt / ende daer van wort sy Hepatica ge-
 noemt / De derde is de alderbeste Soccotrina ghe-
 naemt / om dat sy van het eylandt Soccotora
 komt.

Ambra, ofte / Ambarum, 't welck sommighe mey-
 nen dat het 't jaecht is van den wal-bisch / andere
 den dreck der selbe / niet wegnige meynen dat het een
 sponsachtighe aerde is / van de eplanden afgeruckt /
 daer de waerachtige Amber wast / het schijnt ons te
 wesen een seker ghesachte van bitumen / ofte peck /
 uyt de diepste fonteynen der zee / door de kracht der
 tempeest / winden en baren op den oever der zee uyt-
 geworpen / het welcke in de lucht komende / wort als
 Amber / terfont hart. Door het beste wort ghehou-
 den het welrickeuste / licht / sonder buyghighepdt /
 graen van berwe / somtowilen met granwe / somwij-
 len met witte aderkens / en roesachtige tceckenkens /
 ghelijckende van berwe / het saffraen onderschepden.
 Het swart ende wit Amber / wordt misacht / en bove-
 dien / het welck met vogels beekkens / in het welck-
 ke

ke sy waerschyndelijck in nest maken / ofte met zee-
schelpkens / ofte van oesters vermengheit is / het al-
derbeste Amber is / soo sy boven de voorschreven goe-
de teekenen / met een gloepende narde doosficken
zinde / heel ofte - achtighe ende bet sap uyt sweert.
Doet met Gijps verbaescht met houde van Aise /
Zibette / Storax en Ladanium daer by voeghende
een groot deel Amber ende Muscus met Rooze-wa-
ter gedissolbeert / maer het bedroggh wordt licht ont-
decks / want sy wort gemeynelijck daer naer swart /
ende langhen tijt inde handen gehouden / wort sacht.
Siet Serapio, Garcias, Abhorco, ende Amomum,
wort herbalscht met Amomidi, een krupdt die seer
ghelijck / maer heel sonder reucke / en't welke gheen
vrucht en dzaeght / wordt uyt Armenien ghebrocht /
hebbende de blomme als Orego, wiens zaedt noch-
tans met het waerachtigh Amomum, niet ober een
en komt. Daer is nochtans inde winkels / een se-
ker lancckwoygh zaet / Aromatijck, herbarmende /
en soet van smake / dat hoor waerachtigh Amomum
mach gebuycht worden / ende wordt genaemt Amo-
mum Creticum. Ammi van Ethiopien, ghelijck het
Comeyn-zaedt / maer het ghemeyn Ammi-zaedt is
seer kleyn / ende als sandkens : dit moet wesen
woerriekende / aromatijck ende scherp / ende moet de
smake van Orego hebben.

Ammoniacum, is een gomme aldus ghenoemt /
om dat sy in Aethiëken ontrent den Tempel van Ju-
piter van Sinmon voort koint. De beste wort ghe-
houden / de gene die de supberste is / ende in haer ghee-
ne aerde nochte onsupberheydt en heeft / ende die de
soete van Wierroock manneken heeft / ende de reuc-
ke van Castoreum, ende bitter van smake is.

Gummi Animæ, is den traen van een secker In-
dienschen boom / hebbende een seer soeten ende aen-
ghenamen reuck / is seer bet / daerom sy oock terstont
byandt

44 Van de uytkieſinghe der drooghen, &c.
brandt. Heeft de ghedaente van Olibanum, de beſſe
is die ſupber is / wit en de ur ſchijnigh als Amber.

Ala dulcis, wort by de Apothekers genoemt Benzoin, komt van het eylant Sumatra, ende van Siam, van waer sy in Indien, gebrocht wort/ende wort van de plante Lazer niet voort gebrocht / maer van een grooten boom / die ſijn tronck hart en maſſijs heeft, Wordt oock ghenoemt Amigdaloides, om dat sy binnen witte plackskens heeft / als ghepelde Mandels/ de beſſe is hart ende doorſchijnigh/ roſachtigh foet van reucke / ende gebraut ſijnde/ riecht als hout van Aloen. Wordt verbaſcht met mannekens Wierroock / ende Storax t'samen ghemenghelt / maer en heeft van binnen gheen witte plackskens.

Aſa foetida, ſive aſſa, om ſijn bylen ſtanck wort in't hooghdruyſch genoemt dubbels dreck / ende by ons ſierlaphomke, is de traen van Laterpicium, ofte/ om beter te ſegghen/ de gomme/de welcke bloeyrupt hare wortel/ ofte ſteele / ende daerom Theophrastus noemt / de gomme die uyt de wortel bloeyt/ gummi radicarium, ende de ander die uyt de ſteele bloeyt/ gummi ſcraparium. Sy waſt gemeynelijck in Armenien/ Medien/ Egypten/ ende Sijzen. Wordt door hare quaede reucke ghenoech bekend.

Aspalathus, waſt in Syrien/ Tſien/ende't eylandt van Rhodus / heeft groote gelijckeniſſe met het lignum Aloës, Maer het Aspalathus is teerder/ dan het lignum Aloës, nochte en is ſoo niet gheknopt. Het dicke wort voor het beſſe gehouden/ wel-riekende/ ſwaet van gewichte/ ende bitter van ſmacck. In het gebreck des ſelſs wort lignum Aloës ghenomen/ ofte Santalum cecrinum.

Aspalthum, Toden-peck ghenoemt/ waſt in Phoenicien / Babylonien / Zazirho/ Sydon / en in de roode zee / is doorlychtigh ende blinckende/hebbende een ſtercke ende ſwaren reuck/ende t ſelbe wort van

van Andromachus, den ouden ghenaeint / bitumen aridum. Het beste komt van het Goodtsche landt / niet verre van Herico / ontrent de Jordana / ende aldermeest in den poel van Sodoma / ende daerom wordt het oock ghenoeit Bitumen Iudaicum, Het sacht Bitumen wordt beter Pissalphaltum ghenoeit ofte Naptha.

Bdelium, Rynodeus schrijft / dat hy geen voordeel en kan strijcken / welck het beste Bdelium is / dooz de verscheydenheyt der schijbers ; want Galenus prijft dat van Scythien / Plinius dat van Bactrien / Dioscorides het Sarassins maer wort gepresen / dat bitter van smake is / doorschijnigh / als 't gebroken is / vet / als men 't bijst / ofte brandt welriekende / licht om smelten / als het was / sacht / sijnber ende sonder vuylichheyt. Dast in Bactrien / is een hoogen swarten boom / groot als den Oliff-boom / hebbende het blat aen de eycke ghelijck. Wordt met was verbalscht / maer het bedroggh wordt haest bekent.

Lapis Bezoar, wordt soo wel inden Oosten als in den Westen gebonden / wordt ghebonden in de image ende ander inwendige partijen van een seker beeste / onse back t'ernemael gelijk / behalven dat so korter hay heeft. De Orientale is de beste / comende van Egypten / Persien / Indien Carhaio / ende andere onligghende landen / van couleure is ynt den swarten / treckende naer het groen / zijnde als een ajura met verscheyden blinkende schorsfen / ofte schellen bekleedt / hebbende in het midden een hollichheyt / oft eenich poepet den steen gelijk. Als daer in de midden jaedt in steekt / is een teeken van verbaesinghe. De Occidentale en wort soo niet verbaescht / om dat hy minder van prijse is / heeft een aschensgraenwa couleure ende is swaerder nochte en blinkst so niet als de Orientale, ende heeft dicker schellen.

Gam

46 Van de uytkiepinghe der drooghen, &c.

Camphora. Maec het schijben van Garcias abhortis, is een gomme van een hooge/ groote/ ende schoonen boom / ende seer ghelijck aen onsen notelaer/maec heeft de bladeren witter/ de schoffen van desen boom ghesneden wesende/ bloeyt daer uyt dese witte gomme / doozichnigh/ ende val van truck. Wortt meest uyt China / met de welcke de inwoonders oock haer spijse koocken / de suyverste is de beste / ende die in warm broodt ghesteken wesende/ nat wort/ wordt verbalscht met gomme van Zeneherboom / met bitumen ghemenghelt / maer het bezogh wordt licht ontdeckt / want het en is soo wit niet w wordt bewaert in lijnzaet.

Cardamomum. Wast in Indien op een plante/ een spanne hoogh / voortbrenggende menighe van haenkens / in welke het zaede wast / is t wederley / het eene groot / t welck oock genaemt wordt granum paradysi, in't Nederlandts geyne/ ende het ander kleyn/ in de Apotheken wel bekendt/ het beste is dat ghekoockt is / suyver sonder stof / droogh/ sterck van suake/ de tonghe bittende.

Cariophyllus. Is de vrucht van een boom wassende inde Molurische Eylanden / in gedaente en grootte is sy den Laurier gelijk / de blaren zijn als die vande Perseboom / de groffenaghels wassen op het eynde der tacken / hebbende boven een hoofden / de nagels gelijk / waer van sy oock den name hebben. Wordt verbalscht dooz uytwerckinghe / ofte uytdestilleringhe / ende wederom ghedrooght zynde / met wijn beszoeyt waer in groffenaghels gheweycht hebben.

Callia lignea, en Cinnamon, wassen beyde in Zeitan ende Malabet, ende Garcias abhortis seght / dat het maer een plante en is / maer d'ene valt beter als d'ander / wordt oock ghenoemt Darchini, de groffe Caneele / noemen de Grieken Xilo callia.

De beste is welriekende; hebbende een welriekende
de scherpigheyt. Wort vervalscht met schoffen van
Cappers / en Tamariscus in Caneel-water ghe-
weyckst.

Calix nictola, waſt in Egypten / en Alexandrien /
is een hooge boom / als onsen nigelaer / hebbende de
bladeren seer gelijk aen de selve / de beste wort ghe-
houden de swartste / ende die geklopt wesen-
de / niet en rateit / met een dunne schoffe / treckende naer het
purper / de pulps binnen bet / ende sappigh.

Castoreum, sijn de bollekens van het dier Castor /
het welck als den Otter op het land ende in't water
hem onderhoudt / Den Otter seer gheheyls / behalven
dat den Otters steert ghehayt is, ende des Castors
met schubben / als den visch. De beste is daer de
bollekens upt een beginfel t'samen komen / van bin-
nen met eene cereule vochtighheyt / swaer van reuc-
ke / seerp van smaect; bittende / ghebreucksaem / en
met sijne naturelijke bevelkens omringheit. Wordt
vervalscht met Ammoniacum, ofte met gomme / met
bloet ende Castoreum t'samen ghemengeit / ende daer
naer ghedrooght. Maer het wort upt de voorgaende
trecken haest bekenet.

Chinae Radix. Waſt in het groot ende wijsde ber-
maert Coninckrijk van China / ontrent de palen
van Scythien / ende naer het seggen van sommighe /
op hooge en drooge bergen / maer volgende het seg-
gen van andere / op moerasachtige ende waterachtige
plaetsen / ontrent de rivieren / en de zee. Dese
wortel is dieke / gheknocht / hardt / buktachtigh / root
ende krom niet doorsteken van de wozinen / haer ge-
meyn ghebreck.

Crocus saffraen / het alderbeste waſt in Cilicien /
op den berg Cozpus / als oock in Oostenrijcke /
dat van Engghelande en moet dit oock niet wijcken /
moet wesen rosch / welriekende / blinkende. van

48 Van de uytkiefinghe der drooghen, &c.
rouleir / het welck nat ghemaecte zijnde / ter stonde
sijn verwe uytstiet. Wordt herbalscht met de bloem
men van Chartamus, dat is / wilt saffraen / ja som-
wighen om te verswaren menghelen daer litarge on-
der; maer het meest bedroggh is / als de verwe ofte
tincture daer uyt getrocken wordt / ende droogen dat
wederom ende verkoopen't / maer dit bedroggh wo-
raest bekent.

Costus wass in verscheyden lantschappen / als in
Arabien / Indien / en Syrien / maer dat van Ara-
bien wordt voer het beste gehouden / is wit licht / vol
niet door-eten / hebbende eenighe bitterheyt ende soe-
ten reuck / het Indiaens is swart / het Syriachs
geelachtigh. Het welcke he dendaeghs in de Apo-
theken ghebruyckt wort / heeft een reucke als de Dio-
letten. Daer woorden twee soorten van Costus ghe-
reft / de een soet ende de ander bitter; maer Clusius
seggt / dat 'er maer een soort en is / al hoe wel den
reinen wortel wat bitterder smaect als den ander.

Gummi elemi is eyghenlijck geen gomme / maer
wel een harst / want het brandt seer licht / en smilt
haest met eenighe olie ofte bettigheyt / is den harst
van de Ceder-boom ofte Olijf-boom van Mooren-
landt: de beste is die bleek - geel is / sonder vuylig-
heyt vermenghelt / sy wordt met spiegel-herst ver-
balscht / maer door den reuck wort het bedroggh ont-
deckt. Euphorbium, Soo Diolcorides schrijft / bloeyt
uyt een boom seer ghelijck aen de ferula. Maer
Dodonaeus meent dat het gheen boom en is / maer
wel een krupdt / hebbende dicke bladeren / lanc en
groen / hoek-wijs ghemaect / en dobbel met wit-
achtighe doornen bekledt en wel gheschickt / uyt de
welcke door-snedden zijnde / een seer scherpe bochtig-
heyt vloeyt / het welcke licht stolt / het welck in
ronde bolleken is / door-schijnigh / uyt den ro-
sen / bleek / ende het welcke met de tonghe maer
seughe

Van de uytkiefinghe der drooghen, &c. 49
aengheracckt / de selve langhen tijdt brandt / is de
beste.

Galbanum. Is het sap van de plante ferula, was-
fende in Syrien op een bergh ghenoeint Amanus.
In 't ghesichte is het de Asa foetida seer gelijck/in de
reucke de Opopanax. Het Cartilagineus woxt gepre-
sen / hebbende de ghedaente van wierdoock / supber /
vet / ende niet seer vochtigh / en niet te drooghe / sterck
van reucke.

Galanga. Daer zijn twee soorten van Galanga ,
d' eene groot en d' ander kleyne : d' eene en d' ander
waest in het selve landt : maer de kleyne is beter ric-
kende / ende meer aromatisch , maer en vermenigh-
vuldigh niet wens soo seer als in China. Sommige
meynen dat Galanga is Cyperus Babylonicus, de swa-
re is de beste / root / ende bijtende met een scherpe
smake de tonghe / en wel-riekende / wordt verbalscht
met geineyne rypes wortels / gesupbert ende in azijn
en peper gheleydt.

Granati. Sijn wel om te kennen / want in 't byer
ghetwoopen zijnde en verliesen hulle verwe niet / het
welck aen gheen ghecouleurde steen en gheschiet / de
Bohemische en Orientaale zijn alle beyde goet.

Hyacinthus wordt verbalscht met glas van loodt /
maer men wordt dat dooz het gewicht ende hardig-
heyt haest ghetware / want die glas is sachter ende
swaerder dan den Hyacinthus.

Ladanium. In de Apotheken labdanum, en is an-
ders niet dan de vochtigheyt die de bladeren van de
plante cistus wyt-sweet / welke waest in 't eylandt Cy-
prus / het welck beter is dan dat waest in Arabien /
ofte Libyen / het beste is het welcke wel rieckt / tree-
kende op het groen / 't welck gheen sant in hem heeft /
en lieftelick sacht wort / herstachtigh ende niet rans-
en is / wordt verbalscht met septon dyck / met La-
danum ende echnigh sware poepet ; maer niet
het R.

50 Van de uytkiefinghe der drooghen, &c.
Verfacklijgh wesen de worz het bedroggh ont-
deckt.

Mechoacan heeft den naem van het lant Mechoa-
can/ van waer het komt is de Bryonia seer ghelijck :
fomnighe noemen het selve witte Rhabarbe, ende an-
der Scammoneye van America. De witte ende vers-
sche wortt vooz de beste ghehouden de swarre met
wormen doorsteken en al te wit/ wortt ver worpen.
Wortt verbaescht met byronie wortels in rondekens
ghesneden/maer dooz de hardigheyt wortt het bedroggh
gheent. Jaalap is onlanghs hier te lande oock bekent
gheworden / in ronde schijfkens als de Mechoacan
ghesneden / maer is brynder van couleur / ende
werelt stercker als de Mechoacan.

Muscus. Heeft twee bediedenissen / Een eersten/
bediedt het een secker wyt-was / Een tweeden/ het
dier dat dit wyt-was heeft/welck dier byndt is ende
menswers als in Indien wortt gebonden / te weten/
in het Koninckrijck van Peru/ ende principelijck in
de Provincie van Cumbac. Is een dier seer corpu-
lent hoogh / ende groot / ende aen de gepre bykants
ghelijck: ende men seght boben dien dat als het wilt
genereren/ dat hem den nabel swelt ende rond om-
me ontsteekt / dat het een apostemie wortt van dick
ende bedorven bloedt. Het welck dit dier gheboelen-
de / ende steck wordende totter doot/dat het hem op
d'aerde wentelt en byoetelt / dat hem dese Apostemie
opent ende dit eiter is den waerachtighen het welck
ke vallende op eenighe steenen ofte houten / van de
Sonne gekoocht wesen de/ bekomt dese soete aenge-
name reucke/ wortt verbaescht met bocke bloedt/ge-
roost broodt met Ladanum en Muscus, wortt oock
verbaescht niet het ghedrooght bloedt van het selve
dier / ende met het vel van het selve klepne ghekiapt/
niet wat oprecht Muscus daer onder / ende wortt dus
in ballekens ghedaen.

Myrica

Van de uytkiefinghe der drooghen, &c. 51

Myrrha is het sap van een seckeren gomachtighe boom / wassende in de ghewesten van Arabien / namelijk / ontrent Sabo / Adzanita / Cytibana en Madinat / is een boom van middelbare hooghte / hebbende een harden tronck / wiens schozssen van ontrent den wortel af tot de opperste tacken toe doorszueden worden / waer upt de Myrche bloept / de Troglodica wordt booz de beste gehouden / wessende brencksaem ende licht / alsomme van een contere / bitter / scherp / wel-rieckende / ende die ghebroken zijnde als nagelen bertoont / die swaer van ghewichte is en swart / wort onbequaem gheacht.

Nardus seu Spica Indica, wordt oock Romana ghe-
noemt : wast op eenen grooren berghe / d' eene zijde
siende naer Indien / ende d' ander zijde naer Syrien /
waerom se oock ghenoeint wordt Indica en Syriaca,
maer het is de selve plante / de beste is de weltriecken-
de / niet dooz-eten ofte vol stof / want wort verbalscht
met Scybium met water ofte met wijn gemengelt / om
het ghewichte te verswaren. Daer is noch een ander
soorte Spica Celtica genaemt / wassende op de berghe
van Costentijck / ende op de berghe ontrent Ghe-
nuia / ende Alpes : wort verbalscht met wortelen van
Hirculus daer onder ghemengelt / maer dit krupdt
met minder bladeren / is meer treckende naer het
wit / ende en is soo bitter niet nochte weltrieckende.

Opium, het beste wordt ghehouden het geene van
Thebes komt / ende van Cairo het welck wat wit-
achtigh is / het geene dat van Syrien en Alexandria
komt / wordt booz slechter ghehouden / is het sap van
swarten heul / soo uptgheperst als dooz insnijdinghe
upt-gebloept / in Cambala bloept het upt in ober-
bloedigheyt / dooz dien de heul-hoppen daer soo groot
zijn als een ey van een Strups. Het beste wort ge-
houden het welcke swaer is / dick / bitter van smaect /
in den reuck slaep-makende ende het welcke in wa-

52. Van de wytkiesinghe der drooghen, &c.
ter haest smilt. Wordt verbalscht met Meconium,
Gomme ende sap van wilde Lauwe, maer het en
rijckt niet veel / het welck met Glaucium, dat is/
Papaver corniculatum gheelen Heul vermengelt, als
't ghesnoken is / siet geelachtigh / ende niet Gomme,
het bliickt / ende heeft weynigh kracht.

Opopanax, dat is sap van Panax, wast in Afbien/
Macedonien en Cyrene / de beste van al is de bitter-
ste / van binnen wat treckende op het geel / licht ver/
breucksaem / teer / ende dat licht smilt in eenighe
hochtigheyt / sterck van reuck: ende ter contrarien
het welcke swart is en sacht en dooght niet / soo
oock met Ammoniac en was verbalscht. Panax is
e segghen / ghenesende alle quaet / en ver soetende alle
pijnen. Opopalsamum. Het waerachtigh Balsam
placht in't Joodsche landt in Egypten omtrent
Cayro vijf mijlen van daer in Martorea te wassen
alwaer men seght / dat onse liebe Dronuwe woonde/
van Herodes ghevlucht zijnde / welke Balsam-hof
soo sommighe seggen / door Christenen placht groef-
fent te wesen / maer als de Turcken de Christenen
dit ontnomen hebben / is de plante vergaen: Als
nu wast die maer alleen in gheleuckigh Arabien op
eenen hooghen bergh. In de Balsam-boomen wor-
den met beene meskens sueden ghesneden inde
honts-daghen / waer uyt den Balsam / ende oock op
ander plaersen uyt traent / ende wordt in glaeskens
ontfanghen. Maer desen Balsam om de weynigheyt
en bekomen wy niet / ende die wy gebruycken hier te
lande zijn twee soorten / eene wit treckende naer het
gheel / het welcke de beste is / ende d'ander roetach-
tigh / d'een komende van Peru / ende d'ander van
Colu / welke alle beyde / om hare krachten wille /
mogen inde plaetsen vande waerachtige gebruycke
worden.

Os e corde cervi, woxt verbalscht ende ondermen-
gels

Van de uytkiefinghe der drooghen, &c. 53
gelt met een ghelijck beenken komende uyt het herte
van den Osse.

Rhaponticum, Rhabarbarum, en Rhaverfeni, is de
felbe plante / de eene wassende in Pontus / de ander
in Barbarpen / ende de derde in China: Rhaponti-
cum heeft een langhe wortel / Rhabarbarum een dicke
ende kotte: die van China komt is de beste / door
dien dat sy daer natuerlijck voortkomende seer
woeckert / sy moet wesen swaer van ghewichte / met
gulde ende rosse aderkens verschepden / van binnen
van couleur seer gelijckende de note muscate / sy ver-
bet geheel 't sy datmensse knabbelt / ofte in eenigh nat
de wencke stelt: die hier te lande wast is een specie
van Hippolapathum lacifolium, ende wort genaemt
Rhabarbarum Monachorum, ende is goet om de
galachtighe kamerganck te foppen.

Sagapenum, inde Apotheken oock Serapium ge-
naemt / komt van een plante Ferula genaemt / wel-
ke plante d'z verschepden gommen boort brenghet /
maer in verschepden landen ghewassen: dat in Me-
dien wast heet Sagapenum, dat in Westrijcken wast
ontrent Cyrenen heet Ammoniacum, ende dat in
Cyrenen wast Galbanum: het beste is doorschijnigh /
van buyten geel / van binnen wit / scherp van smake /
swaer van reucke / bet van substantie / dat verbalscht
is en smilt niet licht / maer het oprecht terfonde.

Santalum, daer sijn d'z soorten van Santels, te
weten / wit / geel / en root / de twee eersten wassen in
het eplandt Tymor, de roode wassen in het eplandt
Tanafarin, is een boom groot als den notelaer. Het
root wordt verbalscht met Bizil-hout / maer het be-
drogh wordt haest ontdeckt / om dat de roode Santels
niet soet en sijn / ende niet en berwen. Het wit ende
geel wordt verbalscht met rieckende Cedarhoudt.

Sarcocolla, heeft den naem van een seker plante /
ofte keester van de selbe naem wast gemeynlijck in
Pere

54 Van de uytkieſinghe der drooghen, &c.

Perſien / wiens ſchoffen doorſueden weſende tratten een Gomme uyt ſeer ghelijck aen Manna thuris. De beſte is die geheel is / want de gepoepde is ſuſpect van bedrog.

Scammonium. Soo wel de plante als de Gomme ofte ſap des ſelfs wort Scammonium genoemt / is een plante de welcke als hepl / ofte winde opklimt ende haer ſelven baſt maect: deſe plante waſt te Antiochien / ende in Syrien / ende daer alomme daer het lant het ende bzuuchtbaer is. Die van Antiochien is de beſte ende van Thermenien zijnde ſuſper / blinckende / klaer / ſpongieus / haest ſmiltende / bzuucksfaem / niet ſwaer / ende nat ghemacckt zijnde melckachtigh wort / wordt herbalscht met Sarcocolla ende melck van Tichymallus, ofte Virc-meel, maer het en bijdt dan dus de tonghe niet.

Sena Is een heeſterachtigh boomken ander halbe voet hooge / hebbende ronde bladeren / geſe blommen / waer naer de haekens ende blaekens volghen met het zaedt. Waſt in Syrien en in Egypten / als oock in Italien en Prohencen / de groete bladeren / ende wel ghedrooght worden meest verſocht / niet gepleckt nochte met ſteekens vermenghelt.

Smaragdus en Saphyrus. Smaragdus moet weſen groen van couleur / doorschijnende / ende weerſchijnende / de edelste worden in Scythien ghebonden / in het lantschap der Bactriaten / in Egypten en Thebaiden. Plinius schrijft dat men die ghemeynelijck vindt in de koper mijnen. De Saphyren kotten ghemeynelijck van Calicut / maer de beſte kotten van het eylandt Zeila ende Pegu / daer zijn twee ſoorten der ſelbe / te weten wit / ende violet. Van beyde deſe edel ſteenen moet den Apotheker toefien / dat sy niet gheen glaesken van t ſelbe couleur vermenghelt en zijn.

Styrax ofte Storax calamita, wordt aldus genoemt /

ou

Van de nytkiesinghe der drooghen &c. 55
om dat het in rieten placht te komen / dat sijn Calamita is de Liqueur ofte Gomme van een boom in Syrien / de beste wort gehouden die van Coprus komt / van Sidon / ende Pisdia: wofende vet: traegh: met wtachtige stuckkens daer in / met een lieffelijcken lancdurenden reuck. Wordt verworpen die semelschtigh is: verouderc / swart ende sonder reuck.

Tama: indi. Den boom die de Tamarinden draeghe is seer groot / hebbend: sijn houdt hert ende in een gedrongen / gelijk den Parcelaer ofte Epcken boom. Sy worden met prupinen verbalscht: maer en blincken niet als de Tamarinden nochte en sijn soo suer niet / nochte en hebben sulke heernen niet.

Terra Lemnia, en Sigilara, en Bolus Armaenus sijn aerden van verscheden gewesten / Tereza Melitea heeft oock de selve krachten / als Terra Lemnia, van gheschraen de gheze gelbe aerde van Silesia / de Turekische wort booz: de slechtste geacht / om goet te wesen moet smeerachtigh sijn / vet en sacht / die aen de tonghe blijft hanghen.

Thus. Daer sijn twee soorten het eene manneliken Olibanum ghenomt / ende het ander het wijbekken het welck den ghemeynen wierroock is / waer in Arabien op klepne boomkens / als oock op den berghe Hibanus / waer van dat het den naem heeft / wordt verbalscht met Gomme en spieghel Harst, maer de Gomme en heeft gheen blamine / ende het spieghel Harst dat roockt / maer het Wierroock brant terstont / ende gheeft een soete reuck. Manna thuris is anders niet dan de bieselingen die van 't Wierroock komen / als die verdraghden ofte verboert wordt.

Turbich, Somnige seggen dat Turbich den naem bekomen heeft à Turbando, dat is / ont stellen ofte beroeren. De sekerheyt van dese wortel te beschrijven van wat plante sy komt is quaet om doen / dooz dien den een duteur den anderen tegen spreect.

36 Van de verkieſinghe der beſte Simpel droogen
cias ab hortis ſeght / dat het is een plante hebbende
een wortel tamelijk lancck ende dicke / ende ſijn ſte-
le ontrent twee ſpannen hoogh ofte daer ontrent /
hoort - kruypende ghelijck den artbepl / &c. Maer
men moet weten dat de heele plante niet gomaechtigh
en is / maer alleen de ſteele / die aldernaeſt de
wortel is / ende het is deſe die de bequaemſte ende
prijsbaerſte is. Den Turbich moet gewichtigh zijn /
ſtreckende op het twit ofte aſſche berwe / verſch / licht
om bryken / ende binnen gomaechtigh.

Van de Verkieſinghe der beſte ſimpel-droogen
in 't Latijns dicht gheſtelt door M. Otto
van Crimone, ende in 't Vlaems
dicht naerghevolght.

*Soo ghy de drooghen vvel vvile kennen,
Moet dit leſen u ghevvinnen.*

Acerum.

A Sijn is goedt wort die op d'aerb
Is't dat sy ſchuynt / is prijſens waert :
Een rondt jaer houdt sy hare krachten /
Daer naer is sy niet veel te achten.

Agaricus.

Agaricus wordt ſeer gheacht /
Als sy is wit / ſeer licht en ſacht /
En 't wiſſken / zijnde eerſt ſoet van ſmakken
En daer naer bitter in de ſaken ;
Maer bliede de ſwarte / want sy doet
In 't lieſjaem quaedt / en loſſen bloedt.

Alcanna.

Soo ghy wilt Orcanette prijſen /
Daer roſ couleur ſal dat uytwiſſen /

Maer

vande Verkieſinghe der beſte Simpel droogen: 39
Maer ſoo ſy licht valt doech daer by /
g'Is beter / ende prijft haer by.

Aloë Hepatica.

Den Aloes moet bitter weſen /
Heel klaer / en roſt / en uptgheleſen /
Doech bzeuckſaem / en ghebrocht tot ſlof
Soudt-geel / dat is haer hooghſte lof.

Agallochum ſive lignum Aloes;

Dit is een houdt ſeer ſoet van reucke /
Swaer en hart / en quaedt van bzeucke /
Swart / en gheknoght / en in den mondt
Wat bitter / en niet brandt terſondt.

Alumen.

Alupn moet wit zyn / en klaer blincken /
En doet den mondt ſeer licht doech ſtinken /
Want dooz haer brackſheyt die ontſtel
En drijft het ſpouſel met aſhewel.

Ambra.

Wien ſal des Ambers lof uſpreken /
Wiens reuck by gheen mach zyn gheleken /
Wſch-graen en met een yſer heet
Doozſteken ſoo het oli' ſweet /
Is goet ; maer ſwart dat moet ghy verachten
Als oock het geel / zyn ſonder krachten.

Ammi Sive Ameos.

Bekent dat Ammi dan is goet /
Als 't bydt den mondt / en branden doek?

Amidum.

Den Ameldonck moet ſnee-wit weſen
En verſch dan is hy weert ghepreſen.

Ammoniacum.

Dees Comme al rieckt ſy wat bys /
Ghebryeckt haer / is 't dat ghy ſint wijs.
Maer maecht dat ſy is ſupber binnen /
En wit / mooght die dan meer beuinnen.

38 Vande Verkieſingh der beſte Simpel drooghen.

Anacardus.

De grootſte men de beſte houdt.

Anerhum.

De Dill' is bitter wat gheknaudt.

Aniſum.

Anijs is lief / en ſoet van ſmaken /

Antimonium.

Maer Antimonie doet braken ;

Daerom ghebruyckel die niet verſtant /

Of wel ſe helpt u van de hant ;

Maer met een wijsheyt inghegheben /

Sal u verlanghen / gheben 'e leuen :

Maer ſiet dat het klaer blinkt / en ſtraelt /

En licht tot poeper wordt ghemaekt.

Asphaltum.

Hoe truybel dat het komt te riecken /

Hoe beter dat het dient den ſiecken ;

Maer dat het ſwart is / ende licht /

En biſuckende in het gheſicht.

Aſſa dulcis, five Benzoin.

Soe ghy wilt Benzoin wel priſen /

Laet uwe neus het oordeel wiſen /

Is ſe ghegraent / roſe rieckt ſe ſoet /

En blinkt / den Benzoin is goet.

Aſſa foerida.

Ghy mooght die wel van ſincken lobben /

Want gaet in ſtanck den Sack te boven /

Balfamum.

Ghy die des Balfems lof verkoudt /

Maect dat ghy hebt een Balfem mond:

Want o' is dat weret/ meent' vooz de beſte

Die klaer en geel bliſt tot het leſte :

Die boven ſwermt / noyt 't kleedt en plectt /

En inden mond' een brandt verweckt.

Lapis

Lapis Bezoar.

Den Bezoar ſoo hoogh ghepreſen /
Sult ghy aldus de beſt' uyt leſen :
Heemt die de welcke als ajupn
Heeft ſchellen en is blyten blypt /
En heeft een poeperken van binnen.

Bolus.

Sult Bolus kracht aldus verſinnen /
Soo verre ſy niet licht en ſtamp /
En als een kijn den mondt aenklamp /
En wepnigh root is : meoght die laten /
Ghebrypcht ghy die s' en ſal niet baten.

Borax.

Verkieſt die wit is ſonder ſtof /
Hardt / blinkende / dit is haer lof.

Calamus.

Den Calamus heel ſterck van reucke
Is goet / maer als ſy in de bryucke
Deel ſuyft / dooz woynen is doozboort /
En dooght niet ſnijt die oberboort.

Camphora.

Den Campher moet wit zyn / en blinken /
Wel riecken / ander ſegghen ſincken.

Capparis.

Den Capper moet wat bitter zyn /
Wat roſt han berwe in den ſchyn.

Cardamomum.

Is 't dat ghy wilt de eyghendommen /
Dan Cardamomum wel bekommen /
Het moet wel riecken roſt ghekant /
En ſcherp gheknabbelt met den tant.

Calsia fiſtula.

Is Calsia ſwaer van ghewichte /
Dan binnen ſwaert / en oock niet lichte
En ratelt / en han binnen is
Heel vol / s' is goet het is ghewis.

Calsia

So Vande Verkieſinghe der beſte Simpel drooghen;

Casſia lignea.

De Casſia gheſijckt Caneele

In reuck/en ſmakke welten deele :

Maer Casſia ſchorſſe is meer hert/

En bypuder root / wat naer het ſweet;

Caſtoreum.

Soo ghy Caſtoreum wilt loben /

Siet die van onder / en van bobben ;

Is ſp nerbeus / ſwaert / ſtinckt / en ſwaer /

Al is ſp dier / ſiet daer niet naer.

China.

De China onlanghs hier gheſonden /

Is eenen wortel wel ghebonden

En heel gheknoght / verſch is ſp beſt /

Maer de dooz-eren / laet die leſt.

Colochyneis.

Ghebyprecht haer pulpe / 'tmoet wesen /

Soo niet / ghy zijt niet waert ghepreſen /

Sp moet heel wit / en bitter zijn :

Soo niet / 't ſal wesen een beuſijn.

Corallium.

Corael is een boom van gheſlachte /

Maer wassende in't water ſachte ;

Maer ſoo haekt ſp aenſiet de locht

Wort ſtracks tot eenen ſteen ghebrocht.

Wat root is wordt ghepreſen hooghe /

Wart / groot / en effen / klaer in d' ooghe /

Maer het ſwaert is bar gheenen prijs /

En koopt die niet / ſoo zijt ghy wijs.

Coſtus.

Den Coſtus rieckt als Dioletten

Van het verhemelte beſmetten

Dooz hare bitterhepd / verſchuyft /

De welck' al bekende wat ſuyſe.

Crocus.

Crocus.

Op het Saffraen mooght ghy wel rommen/
Het welch van Oost' rijk is ghekommen/
Soo oock van Enghelant / berſch/gont-geel/
Ghekomen uit een Louiken eel,
Cubebæ.

Cubebe lof mooght ghy vertellen/
Kan ſp de tong' door ſcherpheid quellen,
Epithymum.

Epithymum dat komt van Creten/
Het alderbeſte / moet ghy weten
Moet weſen roſch / van reuche ſterck/
Als ſo dus is / maect daer van werck.
Euphorbium.

Het is een klare / ſcherpe Gomme,
Laet die niet inde neuse kommen,
Galanga.

Galanga is roſ van couleur/
En gheeft van haer een ſtercke gette,
Galbanum.

Hier in moet itoe ſorghe weſen/
Dat ſp bliuſcht / en reyn uitgheleſen,
Gummi Arabicum.

Is't dat ſp bliuſcht / d' Arabergom,
Wit is / en laet / dat is haer roſ,
Hermodactylus.

Stelt Hermodactels hier ten toone
Gauſch niet dooſtelien / wit en ſchoone,
Iris.

Beſooght dat Iris ſupber zij/
Wel-riekende / en toet daer by :
Maer is't dat ſp is van Florencen,
Seen Iris kan men beter wenschen,
Lacca.

De Lacca is oock piſſens weert/
Is ſu klaer / en de ſtockſheng weert,
Lacca

Lacca

62 Vande Verkieſinghe der beſte Simpel droogen;

Ladanum, Labdanum, Laudanum.

Hier tupt ghy den lof haer gheben /
Als ſy ſacht / licht / en ſwart beneben.

Lapis Cyaneus.

Alſyr. ſteen iſ ſchoon in 't gheſicht /
Heyn hemels-blacw / ſwaer in 't ghevoecht.

Liquiritia.

Calys houdt tot ſijn ſtof ghebreven
Als goet / iſ 't ſoet / en geel beneben.

Macis.

Wat roſ iſ de Muſcate blott /
Bijt oock de tong dat iſ haer ront.

Manna.

De Manna die behaeght oock veele /

Als ſy ſeer ſoet iſ in de keele /

heel wit / in broeckkens ſtaep verſaemt /

En van Calabzen wijde bernaemt.

Margaritz, five Unſones.

De peerlen worden meest ghepreſen /

Als ſy ſijn wit / hart / grof van weſen.

Maltix.

Des Maltix lof iſ dees voorwaer /

Als ſy iſ ſupber / wit en klaer.

Mechoacan, vel Rhabarbarum album.

Als wit van bukten / en van binnen /

Wen haer ghebreken ſchier twee ſinnen :

Want ſy en heeft noch reuck / noch ſmaeck :

Soo ſy nochtans wat bijt de kaeck /

Hout die voor goet / iſ ſy doorſteken /

En ſwart / ghy mooght die wel verſteken.

Mel.

Den Heunigh die van Spanjen komt /

Als wel de beſt / en hoogh beront /

Maer moet ghegraent / en wit oock weſen /

Dol reuck / dan iſ ſy weerdt gepreſen ;

Maer

Vande Verkieſinghe der beſte Simpel droog **ben.**

Maer weet dat die de beſte is /
Die in de ton het leſte is.

Mumia.

De Mumia is ſwaer van aerde/
En blinkende/ is groot van waerde.

Myrabolani/

Myrabol'zen ſwaer in't ghevoicht/
Van binnen blinkend' in't gheſicht/
Somachtigh ende inde ſmake
Gen weynigh bitter inde ſake.

Mircha.

De Mirch' en mach niet weſen ſwaer/
Maer roſt/ en ſupber ende ſlaer /
En boven dien moet bitter weſen/
En heuckſaem dan wort ſu gepreſen-

Opium.

Het heeft een reuk onaengenaem/
Om ſlaep te maken ſeer bequaem.
Het is een ſap/ 't en is gheen gomme/
Het beſte moet van Chebes komme/
Dan ſmaeck is't bitter in den mont/
En ſwaer daer by tot inden grout.

Oppopanax.

Oppopanax licht om te beſpeuren
Is het maer ſlaer/ roſ van couleuren.

Pzonia.

Pzonia dit is haer lof
Doo ſp is hart/swaer ſonder lof.

Polypodium

Dyt epeke tronckel moet die trecken/
Dyt ſteenen ſal coijſel verwecken
Dan ſmake ſoet van binnen groen/
Sulck een heeft d' Apotheek van doen;

Rhabarbarum.

Wient ſal Rhabarbers lof vertellen?
Schoon geel/gemarbert ſonder ſchellen /

Dan

64 Vande verkieſinghe der beſte Simpel droogen,
Dan ſmaek ſcherp / verſch/ niet te oubt /
Sulck' een Rhabarb' is woert oock goudt.

Sal nitri, vel Sal petra-

Sneerwit moet zyn/ en 't ys gelijcken.

Sarcocolla.

En dees laet hare krachten blijcken /
Is ſo ſchuytmachtigh/ wit daer by /
En niet ghepopert/ ghebruycket die by.

Scammonium.

Scammonium ſwart in 't gheſichte /
Maer ſpongicus/ licht in 't ghewichte /
So wort als melck/ maectt ghy die nat /
Dy deſe booz de beſt' aenbat.

Sena.

De groenheyt van de Seneblaren /
En onghypleckt haer lof bewaren /

Spodium.

Het Spodium, ghebrant pboir.

Moet weſen licht tot het oorbooz.

Schoenanchum.

De witheyt ſal haer kracht uptwijſen /
Den ſmaeck/ en geur de ſelbe wijſen.

Storax Calamira, Sive Styrax.

Den Storax de ſeer lieve gom /

Dooz haer reuck alom willekom :

Is ſo ghegraent/ vet/ ros beneben

Haer wort noch meerder lof gegeven.

Tamariscus.

De Schorſte is van binnen root /

Dan buyten grau als' is onbloomt :

De Blaers zyn wals : eer ſo verſterben

En ſwart conſeue booz al be-erven.

Tamarindi.

Hunn' goetheyt wort hier uptgelet /

Is 't dat ſo verſch/ ſwart zyn/ en vet /

En

Vande Verkieſinghe der beſte Simpel drooghen, 66
En oock ſoo verze hare ſmakke
Tot amper ſoet komt te geraken.

Terebinthina.

De beſte die is ſcherp / ende klaer /
Soo oock met goede reuck daer naer.

Thus maſculum.

Olibanum is groot van weerde
Als 't bet is / wit / en ſonder aerde :

Het wijbeken is niet ſoo goet /
Maer in de kercken rieckt het ſoet.

Tragacanthum.

Blinckt den Traganth, is wit en ſchoone
Heel ſonder reuck / ſtelt die ten toone.

Turbich.

Van Turbich diſt 's alleen haer lof
Goumrus / wit / en breecht ſonder ſtof.

Extractum ſive Magiſterium Martis, Aperitiuum.

*R. Succo oxalidis deſutati ℞ iij. Tamarindorum
optimorum ℥ viij. Limaturæ Chalybis à for-
dibus purgatæ ℥ iij.*

Maniere om te maken.

Neemt ghemeyne ſurckel, ofte wel Scharps-
ſurckel die men ſeght ſuerder te weſen / laet die
door nederſinckinghe klaer worden. Neemt dan acht
oncen tamarinden / van haer zaet ende ſtockkens
gheſupbert / menghelt dan daer onder vier oncen ge-
wijlt ſtael van alle onſupberheyt geſupbert / ende laet
dit dus ſtaen by daghen: giet dan het klaer van het
ſurckel-ſap af / ende neemt daer van een pinte en een
halfende menghelt dat in eenen ſteenen mortier als
een pap / doet dan het ſelve in een aerde ofte ſteene
vat / ende ſtelt het in een warme plaetſe / dickmaets
daerhs ommeroerende / by daghen lauck / giet dit
dan

66 Vande Verkieſinge der beſte Simpel droogen
 dan in een aerde panne / ende laet het d'p ofte bies
 wallkens op-ziedet / ende paſſeert dit dan door den
 wollen doeck / ſoo het niet heel klaer en is / ſut dit
 noch eens doen paſſeren door grœnw papier ende
 aldus filtreren / gelijk in de Chymie van d' filtratie
 gheſepd is giet 't ſelve wederom in de aerde panne/
 ende koocht dat tot conſistentie van een dick ſpooop /
 maer wacht van te laten branden Dit ſelve ſtael
 afgewafſchen zijnde / ende ghedrooght ende ſijn ge-
 poepert mooght ghy noch eens als booren gebroep-
 ken. Sompighe in plaetſe van ghebijt ſtael nemet
 ſtael door ſoſfer geſmolten ende geprepareert / maer
 het ghebijt honde icht boor beter.

*Aqua Epileptica Langii ex Diſpenſatorio
 Coloniensi.*

R. Florum Liliorum convallium Manipulos octo
 ſuperfundatur menſura una vini Hispanici,
 aut alterius generoſi, mancant in Infuſione
 per quinque dies, mox vitreis organis, repe-
 tis aquæ balneo, diſtillentur-dein.

R. Cinamomi ʒvj. nucis muſchatae ʒs. piperis
 longi ʒij. florum lavendulæ ʒj. roſmarini,
 ſtæchados ana ʒs. viſci quercini, radicum dip-
 tamni, & præoniæ ana ʒs. cubeborum ʒij. om-
 nia craſſiuſcule trita, ruruſ per dies octo in
 ſuperiori vino macerentur, poſtmodum di-
 ſtillentur ut ſupra.

Maniere om te maken.

Nemt de ſelkens van den dade / giet daer ober
 een mate / dat is / ontrent de 32 oncen / ſpaen-
 ſche / ofte ander goeden ſtercken wijn / laet dit vijf
 dagen t'ſamen ſtaen weycken / ende diſtilleert 't dan

Van de Verkieſinghe der beſte Simpel droogen. 67
in Balneo Mariz. Doet dan in't ſelbe water de ca-
neele / noten muſchaten ende alle andere drooghen
grof geſtampt / ende laette t'ſamen weycken acht da-
ghen lauck ende diſtilleert dat als hoopen in Balneo
Mariz. Dit water is goet teghen de vallende ſieck-
ten / ende ſuppen dex kinderen // Et.

Aqua Antipileptica Langii.

lib. 3 Epist. 1.

R. Florum Tiliæ. M. iij. Lil. convallium M. v. ſe-
minum Pæoniæ conquaſſatorum ꝯs. Infundan-
tur in libris quinque vini albi optimi per dies
octo, dein. diſtillentur in Balneo Mariz lento
igne, poſtea.

R. Florum lavendulæ, herb. rutæ ana M. j. Flo-
rum roſmarini, her. betonicæ ana M. s. Stecha-
dis Arabicæ P. j. radicum pæoniæ, diſtanni
albi ana ʒ ij ſchillæ præparatæ ʒ s. pyrethri ꝯs.
viſci quercini ʒ ij caſtorei optimi ʒ j. cubeba-
rum, cardamomi, nucis moſchatæ ana ꝯ j.
macis ʒ s. Caryophyllorum ꝯ ij. Infundantur
incifa & conquaſſata per dies ſex in aquâ præ-
diſta ſtillatitia, & iterum diſtillentur per alem-
bicum in Balneo Mariz lento igne, & ſerven-
tur in vitro riſe clauſo.

Deſe diſtillatie is de hooggaende t'eenemacl ghe-
lijck / gelijck oock de krachten zijn van't water. Ick
en kan my niet genoegh verwonderen dat alle Diſ-
penſatoria niet ober een en komen in de beſchrijbin-
ghe van dit water. Daerom hebbe ick in de tweede
deſcriptie daer by gheſtelt / getrocken upt den derden
boeck

C.

68 Vande verkieſinghe der beſte Simpel droogen.
boeck den eerſten brief van Languis. Daerom ghe-
byrcht die/ die u beſt aenſtaet.

Aqua Mirabilis Langii contra Apoplexiam.

R. Florum primulae veris, rosmarini, majoranae,
Ivae artheticae ana M. j. Spec. diamofchi, dia-
pliris, diambrae ana ℥s. confectionis anacardi-
nae ℥ j. cubebarum, ligni aloës, nucis moscha-
tae caryophyllorum, macro piperis, carpo-
balsami ana ʒj. rad. acori, Ireos, aristolochiae
rotundae ana ℥js. fem. fileris montani, pecco-
niae, feniculi ana ʒj aquae herbae paralyſis, ſal-
viae, betonicae ana ℥ j. Aquae florum Tiliae
℥ j. s. ſcrapini, opopanacis, mirrhæ, gummi ju-
niperi ana ʒ i. s. ſtent omnia ſimul mixta in in-
fuſione per dies octo, poſtea extrahantur per
alembicum ter in cineribus calidis, vel va-
pore ſive Balneo ſiccò.

Dit is een wonderbaer water in krachten/ om te
beletten de Apoplexie, ende te ghenesen alle koude
ſieckten der zenuwen ende lammingheyt / ende gheeft
weder de verlozen ſprake. Al dat gekampt kan we-
ſen/ ſal men grof ſtampen / ende de ſpecies daer on-
der mengelen / de vier boozgeſchreben wateren/ heel
heet daer ober gieten / ende acht dagen lanck in een
warne plaatſe laten in Infuſie ſtaen / dan ſult ghy
het ſelve in een kolbe doen / ende een glaſen helm
daer op / ende in het ſant alſdan diſtilleren: Gedis-
tilleert weſende ſult het ſelve water op het uytgedi-
ſtilleert march wederom gieten/ ende wederom her-
diſtilleren / 't ſelve daer naer noch eens booz de bere-
de heer herhalende,

Aqua

Aqua Caponis Compoſita.

R. Caponem eviſceratum atque in fruſtra inciſum, depoſita pinguedine, decoque in s. aquæ s. a.

R. Brodij colati $\mathfrak{R}$ ij. s. aquæ boraginis, bugloſſæ ana $\mathfrak{R}$ js. florum roſarum, violarum, bugloſſæ boraginis ana $\mathfrak{z}$ ii. cinamomi $\mathfrak{z}$ iii. diſtillentur in alembico vitreo s. a.

Maniere om te maken.

Nemt een Capoen van binnen geſuphort / ende het vet gheweyt / in ſtukken ghesneden: koocht die in eene ghenoeghſame quantiteit waters / tot datter ober blijft twee pont en een half ſop / doet daer by borage en bugloſſe-water / van elckis een pondt en een half / de blommen en kaneete / ende diſtilleert het ſelbe naer de conſte met een glaſen alembick. Somnige en koocken den Capoen niet eerſt / maer diſtilleren hem met ſoo veel water / als ſop van noode is / daer by doende de reſte. Dit water is goedt voor de uptteerende / ende die door lange ſieckten uptgemergelt zijn / ende gheene broome ſpijſen en konnen uiteten. Het ſimpel ende niet ghecompoſeert water woert alleene gemaecht van den Capoen / met wat krupmen van witte hoot ende wat kaneete / met eene ghenoeghſame quantiteit waters / ende dus als booren ghediſtilleert.

Chymische Calcination ofte brandinghe van den herts-hoozen ſonder vier.

Nemt herts-hoozen in klepne ſtukken geſaecht ofte gebroken / ſoo veel als 't u belieft / hanght die

70 Vande Verkieſinghe der beſte Simpel droogen,
die in/ofte aen de heim van de vesica, ofte ketel/ met
een derden-deel waters daer in / ſtoockt daer onder
/ de doynpen des waters dooz de hitte opklim=
mende ſullen de hoornen doordringhen / ende die af=
lenckskens wit / ende breeckſaem maken / maer die
moet wel wesen een werck van dzy daghen. Dese
hoornen dus gheprepareert / zijn beel meer cordiael /
dan die ghebrandt zijn.

Imprimi poterit. Actum 9. November 1666.
AUB. VANDEN EEDE Librorum
Censor, Can. & Archidiaconus Antuerp.

FINIS.

P R I

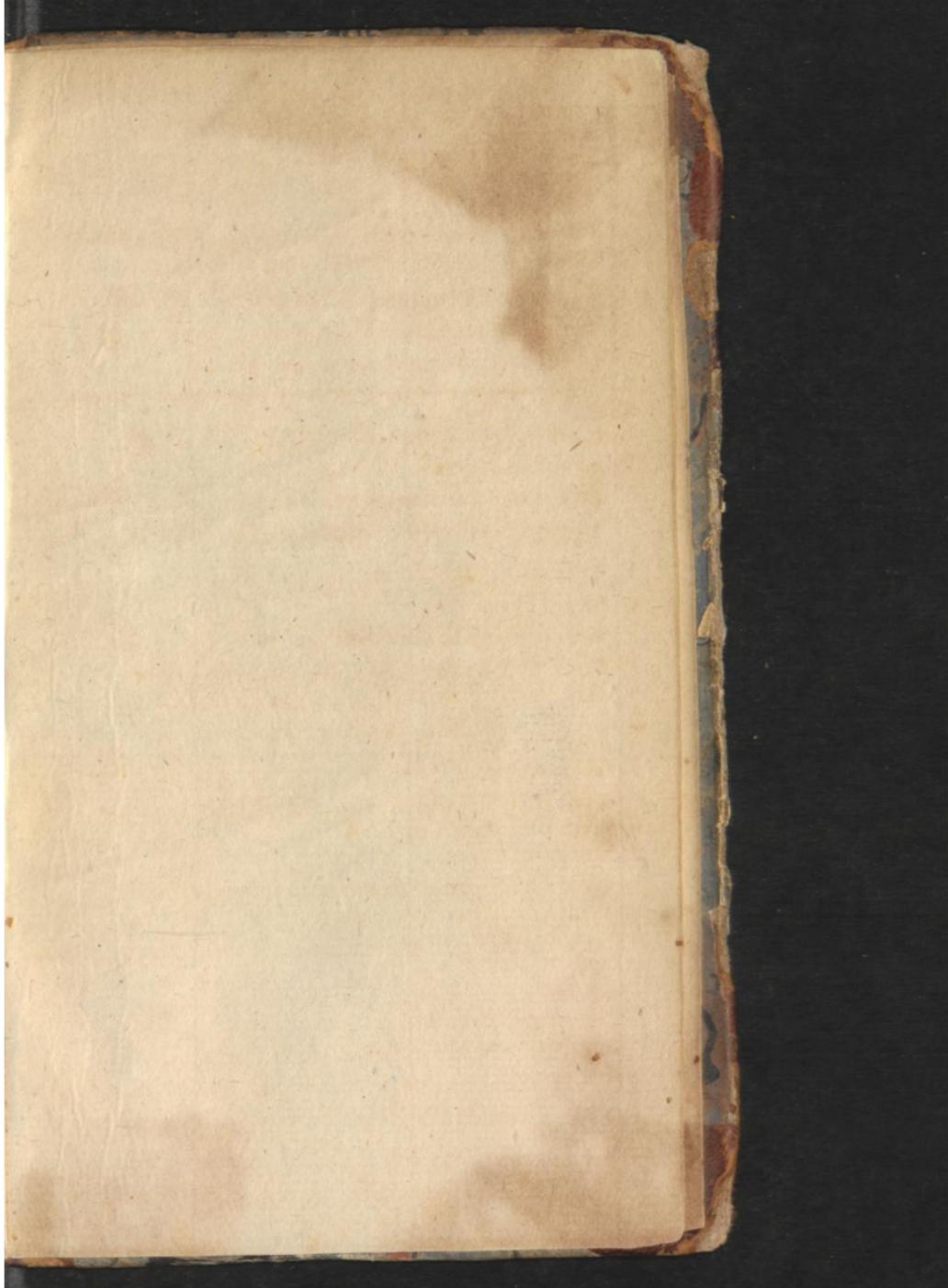
PRIVILEGIE.

CAREL by der gratie Godts, Coninck van Spanien, van Castillien, van Leon, van Arragon, Eris-Hertoghe van Oostenrijck, Hertoghe van Bourgoignen, van Lothrijck, van Brabant, &c. Heeft ghepermitteert ende toeghelaten aen Reynier Slegheers, gesvoren Boeck-drucker ende Boeck-verkooper deser Stadt Antwerpen, alleens te moghen drucken HET NIEU LICHT DER APOTHEKERS, ghecomponert door eenen Liefhebber der selver Konste. Interdicerende ende verbiedende alle andere Boeckdruckers ende Boeckverkoopers den voorss, Boeck in neghen toekomende jaren in 't gheheel ofte in deelen naer te drucken ofte te conterseyten, ofte elders ghedruckt in desen Lande te brengen ofte te verkoopen, op pene ende confiscatie van de selve, ende daer- en -boven te succurreren in de amende van dertigh Rins-guldens voor elck Exempleire by elcken van de geene te verbeuen, die ter contrarie daer af doen sal. Ghegheven in onse Sadt van Brussel, den vijf-en-tyvintighsten Novembris. 1666.

ONDERTEECKENT

LOYENS.

280. -

